YEDİ İKLİM TARİH

Heinrich Schliemann

Troya'dan İda Dağı'na

TROAS'TA YOLCULUK

say

TROYA'DAN İDA DAĞI'NA

TROAS'TA YOLCULUK

Heinrich Schliemann (1822-1890)

Troya, Mykenai ve Tirynos kazılarını yapan Alman işadamı ve arkeolog. Eski Yunan kültürünü yeniden keşfeden araştırmacı olarak kabul edilir.

Fakir bir papazın oğlu olarak doğan Schliemann gençliğinde çeşitli işlerde çalıştı. Çok iyi bir belleği, doğuştan gelen yeteneği tükenmez enerjisi ve kararlılığı sayesinde sekiz (bazı kaynaklara göre 13) dili okuyup yazacak kadar öğrendi. 1846'da bir şirketin temsilcisi olarak gittiği Petersburg'ta kendi işini kurdu ve kısa sürede zengin oldu. Amerika'ya giderek ABD vatandaşlığına geçti. 1858'de Rusya'ya dönen Schliemann, iş yaşamını bırakarak tüm zamanını ve servetini tarihöncesi arkeoloji çalışmalarına, özellikle de Homeros'un anlattığı Troya'nın yerini bulmaya adadı.

1868'de gerçekleştirdiği Yunanistan ve Türkiye seyahati sonrasında yayınladığı *Peloponnes und Troja* adlı kitabında, Troya'nın yerinin Pınarbaşı'nda değil, onun biraz kuzeyindeki Hisarlık'ta, Kral Agamemnon'la karısı Klytaimestra'nın Mykenai'deki mezarlarının da sur dışındaki sur dışındaki tholaslarda değil, sur içinde olduğunu ileri sürdü. Her iki savını da ilerleyen yıllarda gerçekleştirdiği kazılarıyla kanıtladı.1869'da ikinci eşi olan, Sophia Engastromenos ile evlendi.

1871'de Troya kazılarına başlayan Schliemann, Homeros'un Troya'sının en altta olduğu düşüncesiyle üst katlara özen göstermedi. 1873'de bazı sur kalıntılarına rastladığı gibi, surların arasında altın eşyalardan bir de hazine buldu. Kral Priamos'un hazinesi olduğuna inandığı bu arkeolojik hazineyi, karısının da yardımıyla Türkiye'den kaçırdı. Keşiflerini ve konu hakkındaki düşüncelerini anlattığı Trojanische Altertümer (1874), arkeoloji çevrelerinde şüpheyle karşılandı. Tekrar Hisarlık'ta kazı yapma isteği Osmanlı hükümeti tarafından geri geri çevrildiği gibi, devlet payını vermediği için hakkında dava açıldı.

Çalışmalarını Yunanistan'a kaydıran Schliemann, 1874-1876 yıllarında Boiotia'da Orkhomrnos'u kazdı, ama pek fazla bir şey bulamadı.1875'de *Troja und seine Ruinen*'i yayınladı ve ertesi yıl Mykenai kazısını başlattı. Ünlü Aslanlı Kapı'nın arkasında bulduğu ve oldukça değerli eşyalarla dolu mezarların Kral Agamemnon'la karısı Klytaimestra'nın mezarları olduğunu ileri sürdü ve konu hakkında *Mykena* (1878) adlı kitabını yazdı.

1878'de Hisarlık'ta yeniden başladığı çalışmalarını ölümüne kadar sürdürdü. Son kazılarını uzman Alman arkeologlarla sürdüren Schliemann, kulaklarındaki şiddetli ağrının tedavisi için gittiği Napoli'de öldü.

HEINRICH SCHLIEMANN

TROYA'DAN İDA DAĞI'NA
TROAS'TA YOLCULUK

Almancadan çeviren
İlhan Pınar

SAY

Say Yayınları
Yedi İklim Tarih

Troya'dan İda Dağı'na Troas'ta Yolculuk / Heinrich Schliemann
Özgün adı: *Reise in der Troas im Mai 1881*

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0379-0
Sertifika no: 10962

Almancadan çeviren: İlhan Pınar
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Dizi editörü: Dr. Erkan Serçe
Sayfa düzeni: Tülay Malkoç
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2014

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İçindekiler

Sunuş 7
Önsöz 13

Çanakkale'den Hisarlık'a 15
Hisarlık'tan Kestanbol'a 19
Kestanbol'dan Baba'ya 25
Babakale'den Assos'a 31
Assos'tan Papazlı'ya 35
Altınoluk'tan Edremit'e 39
Edremit'ten İda'ya 47
Gargaros'a Tırmanış 53
Evciler'den Büyükpınarbaşı'na 63
Büyük Pınarbaşı'ndan Dalyan Köyü'ne 69
Dalyanköy'den Çanakkale'ye 75

Ekler 83

Sunuş

Arkeolojinin serüvenini polisiye romanlara taş çıkartacak sürükleyicilikte kaleme alan C. W. Ceram, 18. yüzyılda Kardinal Albani'nin kitapçısı ve koleksiyonlarının yöneticisi Johann Joachim Winckelmann'ın "örneksiz olarak" yazdığı ve 1764'te yayınladığı *İlkçağ Sanatı Tarihi* için *"Bu kitap arkeolojiye en büyük etkiyi yaptı. Güzelliği, nerede gizli ise orada arayıp çıkarma isteğini uyandırdı. Eski kültürleri, onların anıtlarını inceleyerek anlamak için gereken yolu, anahtarı gösterdi. Kazarak daha başka, Pompei gibi yere batmış, onun gibi, harikalarla dolu, görülmedik şeyler bulmak umudunu uyandırdı,"* der. Yaklaşık bir yüzyıl sonra efsanevi Troya'yı bularak arkeolojiye yepyeni bir soluk getirecek olan Heinrich Schliemann, Winckelmann'ın kitabını okumuş muydu bilmiyoruz. Bildiğimiz bu "maceraperest" adamın çocukluğundan beri bilmem kaç kez okuduğu ve ezber ettiği Homeros'un *İlyada*'sının peşinden koşarak, bıkmadan usanmadan Troya'yı aramaya ömrünü adadığıdır.

Yunan İhtilali'nin birinci yılını doldurduğu 1822'de doğan Heinrich Schliemann, yoksul bir papaz olan babasının kendisine yedinci doğum yıldönümünde hediye ettiği *Resimli Dünya Tarihi* aracılığıyla Troya'yla tanıştı. On yaşına girdiğinde bu defa kendisi, babasına Noel armağanı olarak Troya Savaşı'nın belli başlı olayları ve Odysseia ile Agamemnon'un maceraları üzerine yazdığı bir yazıyı veriyordu. Schliemann'a

"maceraperest" dememiz boşuna değildir. O, on dört yaşında bakkal çırağı, 19 yaşında Venezüella'ya giden bir gemide miçodur. Geminin batması üzerine denizcilikten vazgeçer ve Amsterdam'da büro uşağı olur. İki yıl içinde Fransızca, Felemenkçe, İspanyolca, Portekizce ve İtalyanca öğrenir. Yirmi dört yaşında öğrendiği Rusça, firmasının temsilcisi olarak onu Petersburg'a sürükler. Bir yıl sonra kendi işini kuran Schliemann, kısa süre içinde hayallerini gerçekleştirecek zenginliğe ulaşır. Ticareti bırakıp Avrupa, Mısır ve Suriye'yi içine alan geziye çıktığında otuz altı yaşındadır.

Schliemann'ın ilk kitabı, 1864'teki dünya gezisi kapsamında dolaştığı Çin ve Japonya üzerinedir: *La Chine et la Japon* (1868). Aynı yıl, Paris'te aldığı kısa arkeoloji eğitimini uygulamaya dökerek İthaka (İthaki) Adası'nda ilk kazısını yapar. Ertesi yıl yayınladığı *Ithaka, der Peleponnes und Troja*'da bir yandan İthaka kazısı sonuçlarını ortaya koyarken, diğer yandan da Troya kentinin bir efsane değil gerçek olduğunu savunur.

Schliemann'ın yukarıda özetlediğimiz süreci yaşadığı sıralarda arkeolojinin henüz emekleme aşamasında olduğunu unutmamamız gerekir. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında, Avrupa'da eski eserlerle ilgilenen kişilerin ana amaçlarının, bağlı bulundukları kurumları *eski* ve *kıymetli* eserlerle donatmak olduğu kuşkusuzdur. Lord Elgin, Atina'da Parthenon'da bulunan mermer frizleri yerlerinden söktürerek İngiltere'ye götürür. C. Texier'in Magnesia ad Meandrum'da inşa edilmiş *Artemis Leukophryene Tapınağı*'nın frizine ait kabartma levhaları Louvre'a, C. Fellows Xantos'daki *Aslanlı Mezar*'la birlikte 78 sandık içinde pek çok eseri British Museum'a taşır. Carl Humann'ın ortaya çıkardığı *Pergamon Zeus Altarı* ve *Telephos Frizi* her şeyiyle Berlin'e taşınır ve yeniden birleştirilir. Bu arada 1840'larda Dicle ve Fırat havzası keşfedilir; 1845'te Nemrut, 1857'de Halikarnassos'taki Mausoleum, 1869'da Efes'teki Artemision ortaya çıkarılır.

Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanlarında geçen İlion ya da Troya denen antik kent de pek çok arkeologun hayallerini süslemektedir. Choiseul-Gouffier, F. Michaud gibi seyyahlar ellerinde Homeros ve Strabon'un kitapları, Troas'ı adım adım gezerler. Ancak hepsi de Troya'nın Çanakkale'nin Pınarbaşı Köyü'nde olduğuna inanmaktadırlar. Schliemann, 1868'de buraları gezdikten sonra, büyük ölçüde *İlyada*'daki verilere dayanarak Troya'nın Hisarlık denilen yerde olduğunu ileri sürer. Daha önce Hisarlık tepesinin bir bölümünü satın alan ABD konsolos yardımcısı Frank Calvert de burada küçük kazılar yapmıştır.

Schliemann, Nisan 1870'te Hisarlık'ta kazıya başlar ve kısa sürede on metreye inerek surlarla çevrili üst üste yedi kent tabakası ortaya çıkarır. 1871-1873 arasında aralıklarla sürdürdüğü ilk kazılarında Schliemann, en eskisini "Troya I" olarak adlandırdığı yedi tabakadan, Homeros'un anlattığı Priamos'un Troya'sı olduğuna inandığı II. Tabaka üzerinde yoğunlaşır. Ağustos 1873'te bu tabakada fildişi ve altından yapılma süs eşyaları, takılar ve çeşitli silahlardan oluşan "Priamos'un Hazinesi"ni bulur. Buluntuları gizlice ülke dışına kaçıran Schliemann'ın keşfi sadece arkeoloji dünyasında değil, Batı kamuoyunun tamamında büyük yankı yaratır. 1874'te *Trojanische Altertümer: Bericht über die Ausgrabungen in Troja* (Troya'nın Eski Yapıtları: Troya'daki Kazılara Dair Rapor) ve hemen ertesi yıl *Troja und seine Ruinen* (Troya ve Buluntuları) adıyla verdiği konferans metninden oluşan kitaplarını yayınlar. Tahmin edileceği gibi Schliemann'ın "keşfi" konuyla ilgili çevrelerde büyük yankı bulmuştur; kimileri olayın bir aldatmaca olduğunu ileri sürerken Troya'nın mevkii, tarihi, *İlyada* ile bağlantısı hakkında sayısız makale ve kitap kaleme alınır.[1]

1 Bazı örnekler için bkz. Arif Müfid Mansel, *Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası İçin Bibliyografya*, 2. bs., Ankara, 1993, s. 403 vd.

Bu arada "kendi payına düşen"i alamayan Osmanlı Hükümeti Schliemann'ı dava etmiş, sonuçta eserlerin çok küçük bir bölümü İstanbul'a getirilmiş, Schliemann da 1.000 altın tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. 1876'da Troya'da yeniden kazı izni almayı başaran Schliemann boş durmamış, Yunanistan'da Mora Yarımadası'ndaki Mikenai'de kazılar yapmış ve Yunan mitolojisinin efsanevi kralı Agamemnon'a ait olduğunu varsaydığı kubbeli mezar ve hazineleri ortaya çıkarmıştır.

1878-1879 yıllarında Alman etnolog ve müzeci Rudolf Virchow'un da yardımıyla Troya'da yeniden kazılara başlayan Schliemann, aralıklarla 1889'a kadar kazılarını sürdürür. 1882-1883'te, daha sonra Troya kazılarını daha sistemli hale getirecek olan Alman mimar ve arkeolog Dörpfeld ile birlikte çalışır. Schliemann'ın 1890'da ölümünden sonra kazıyı bir süre tek başına yürüten Dörpfeld, Troya'nın yedi değil dokuz kat olduğunu ve Homeros'un anlattığı kentin de Troya VI (MÖ 1800-1275) olduğunu ortaya koyar.

Schliemann, yaşadığı dönemde önce alaya maruz kalmış, sonra da günümüze kadar, hazine bulma tutkusuyla hareket ettiği ve bilimsel olmayan yöntemlerle kazı yaptığı şeklinde eleştirilere uğramıştır. Dörpfeld 1932'de şunları yazmaktadır: *"Öte yandan birçok bilginlerin, hele Alman filologların, kendisinin Troya ve İthaka'daki çalışmalarıyla neden alay ettiklerini hiçbir zaman anlayamadı. Ben de bazı büyük bilginlerin, sonradan, benim, Homeros'ta geçen yerlerdeki kazılarıma karşılık olan bu alaylarına hep üzüldüm ve bunları yalnız haksız değil, aynı zamanda bilime aykırı buldum."* Ceram da Schliemann'a karşı yöneltilen eleştirileri "Meslek adamlarının başarılı 'Outsider'a karşı olan bu güvensizliği burjuvanın dehaya karşı olan güvensizliğidir," diyerek açıklamaya çalışmaktadır. Hiç şüphesiz Schliemann bundan sonra da aynı nedenlerden dolayı eleştirilecektir. Ancak kesin olan bir şey vardır ki

o da Schliemann'ın arkeolojiyi, o güne kadar sahip olmadığı bir popülerliğe taşıdığıdır.

Troas'ta Yolculuk adıyla çevirisini sunduğumuz kitap, 1881'de *Reise in der Troas* adıyla Leipzig'de yayınlanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Schliemann, Troya kazısını tamamladıktan sonra Troas'ın diğer antik yerleşimlerinde kazı yapılabilecek yerleri saptamak istemekteydi. Mayıs 1881'de Çanakkale'den Hisarlık'a gelen Schliemann, gerek kendinden önceki araştırmacıların sözünü ettiği, gerekse köylülerden edindiği bilgilerle, antik döneme ait izler taşıyan yerleri gezmiş ve tekrar Hisarlık'a dönmüştür. Kitaba ekli olan harita, gezdiği yerleri ayrıntılı bir şekilde göstermektedir. İlhan Pınar'ın akıcı Türkçe'siyle sunduğumuz kitabın Schliemann ve Troas hakkında bilgi dağarcığımızı genişleteceğini umuyoruz. Metin içinde köşeli parantezlerde yer alan açıklamalar çevirmene, parantez içindekiler ve dipnotlarda yıldızlı olanlar Schliemann'a aittir, diğerleriyse tarafımızdan eklenmiştir.

Dr. Erkan Serçe

Önsöz

Aslına bakılacak olursa Troas'ta yaptığım bu yolculuğun izlenimlerini[2*] son eserim olan *Ilios*'un[3] içinde yayınlamam gerekirdi. Çünkü bu yolculuğun notları hem bugüne kadar karanlıkta kalan Homeros coğrafyasının birçok noktasını aydınlatmakta, hem de binlerce yıldır varlığını sürdürmüş olsa da bugüne kadar üzerinde durulmamış olan birçok teoriyi de çürütmektedir. Ayrıca bu yolculuk notları sonucunda Hisarlık'a olan ilgi artacaktır. Çünkü Hellespontos [Çanakkale Boğazı] ile İda Dağı [Kaz Dağı] ve Edremit ile Cap Lekton [Baba Burnu] arasında hiçbir yerde tarih öncesinden gelen bir kalıntı olmamasına rağmen, Hisarlık'ta 14 metreden daha derinde kalıntılar bulunmaktadır. Yükseklik ölçüleri büyük bir titizlikle yapılmıştır. Yolculuk sırasında geçilen yerler harita üzerinde mümkün olduğu kadar noktasal olarak belirtilmiştir ki, okurun özellikle dikkat göstermesini tavsiye ederim.

Berlin, Temmuz 1881
Dr. Heinrich Schliemann

2 Bu metin, *Unsere Zeit* adlı süreli yayının 8. ve 9. sayılarında (1881) ayrı ayrı yayınladığım yazıların oldukça genişletilmiş halidir.

3 Yazarın sözünü ettiği kitap, *Ilios. Stadt und Land der Trojaner*'dir (1881). Kitap aynı yıl İngilizce'ye de çevrilmiştir; *Ilios. The City and Country of The Trojans*, New York, Harper & Brothers, 1881. Metinde parantez içinde "*Ilios*" olarak yapılan göndermeler bu kitaba aittir.

I.

Çanakkale'den Hisarlık'a

Troya'ya çok sık gittim ve beş yıl içinde aylarca süren kazılar yaptım. Buna rağmen buralara her gidişim yeni bir heyecana yol açıyor. Çünkü Troya coğrafyasının sihirli havası burada her yerde hâkimdir; her dağ, her vadi, her nehir, deniz ve Hellespontos[4] burada Homeros'u ve *İlyada*'yı solumaktadır. Ancak bu seferki yolculuğum bambaşka bir ilgiden kaynaklanıyordu; amacım, bu çevrede Hisarlık dışında arkeolojik kazı yapmaya uygun kalıntılar olup olmadığını saptamaktı.

13 Mayıs 1881'de Çanakkale'den yola çıktım. Yanımda yardımcı olarak atların sahibi ve valinin, çevre pek tekin olmadığı için yanıma verdiği iki jandarma vardı. Şehirden ayrılırken hava sıcaklığı 26,5 dereceydi. Çanakkale'den çıkar çıkmaz, en sıcak yaz günlerinde bile suyu eksik olmayan Dardanel Çayı'ndan geçtik. Bu çayın Homeros'un Rodios Çayı[5] (XII; 20) ile aynı olduğu konusunda artık kuşku kalmamıştır. Çünkü bu çay hakkında bize bilgi aktaran Strabon'un[6] döne-

4 Çanakkale Boğazı.

5 Kitapta Homeros'un *İlyada*'sından yapılan alıntılarda Azra Erhat – A. Kadir tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır. Parantez içindeki bilgiler, alıntının veya göndermenin yapıldığı bölüm ve dizeleri göstermektedir.

6 Strabon (MÖ 64-MÖ 23); Eski Yunanlı coğrafyacı ve tarihçi. *Geographika* kitabı dönemi hakkında bilgi veren en önemli eserlerden biridir. Anadolu ile ilgili bölümün Türkçe çevirisi; *Coğrafya. Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*, Çev. Adnan Pekman, İstanbul, 1987, XVI+294 S. Metinde parantez içinde yer alan göndermeler, bu çeviride bulunan kitap ve sayfayı işaret etmektedir.

mine (XIII; 91) kadar çay bu adla anılmaya devam etmiştir.[7] Çayın denize döküldüğü yerin karşısında, Trakya tarafında Khersonesos'ta[8] "Tavuk Tümülüsü" olarak adlandırılan ve efsaneye göre öldükten sonra tavuğa dönüşen Hekabe'nin[9] mezarı yer almaktadır. Gerçekten de Strabon'un belirlediği yerde küçük bir tepe göze çarpmaktadır. Fakat burayı inceleyen Frank Calvert[10], burada tümülüsü andıran doğal bir kayalık bulmuştur.

Kıyı boyunca yol aldığımız sırada, önce sağ tarafta, sonra da sol tarafta henüz araştırılmamış iki tümülüsü geçtik. Daha sonra sağ tarafımızda, Strabon'un (XIII; 89) sıklıkla sözünü ettiği, ancak Homeros'un Dardania (XX; 216) kentiyle karıştırılmaması gereken Aiol kenti Dardanos'un kalıntılarını geçtik.[11] Strabon'un aktardığına göre (XIII; 92), Romalı komutan Cornelius Sulla ile Eupator lakaplı VI. Mithridates barış anlaşması imzalamak için burada bir araya gelmişlerdir. Çanakkale Paşası'nın izniyle burada yaptığım inceleme kazıları sonucu, birikinti tabakasının 60-90 santimetre arasında olduğunu saptadım. Birikinti burada sadece humus yığınından ibaret olduğundan araştırmacılar için kayda değer bir şey yoktur.

Sol tarafımızda kalan bir tepede, henüz araştırılmamış, ancak Calvert'in Ophryneion[12] kenti olduğunu tahmin ettiği

---

7 *İlyada*'da "Rodios" olarak anılan bu çay, Strabon'da Rhodios olarak verilmektedir. Günümüzdeki adı Kocaçay'dır.

8 Khersonesos yada Kallipolis, antik dönemde Gelibolu'ya verilen ad.

9 Troya Kralı Priamos'un karısı.

10 Frank Calvert (1828-1908), İngiliz amatör arkeolog. ABD'nin konsolos yardımcısı olan ve Hisarlık tepesinin bir bölümünü satın alarak küçük sondajlar yapan Calvert, Schliemann'ın antik Troya kentini bulmasında önemli rol oynamıştır.

11 Dardania, İda Dağı eteklerinde Samothrakeli Dardanos'un kurduğuna inanılan kenttir. Dardanos ise Abydos yakınlarında günümüzde Maltepe adını taşıyan mevkide bulunan bir kıyı kentidir.

12 Çanakkale-İntepe'nin 2 km kadar kuzeydoğusunda, İlkgelmez mevkiinde antik kent.

ve Spratt'ın Troya haritasında[13] yer verdiği höyük yer almaktaydı. Kalıntının olduğu yerde sadece Hellenistik döneme ait birkaç çömlek ve küçük taş yığınları görülür. Burada ne bir höyük ne de bir duvar kalıntısının izine rastlamak mümkün değildir. Ayrıca bu kalıntının varlığı, Ophryneion yakınlarında Pteleos Gölü vardır, diyen Strabon'un (XIII; 92) verileriyle de örtüşmemektedir. Çünkü burada ne böyle bir göl, ne de izi bulunmaktadır. Yakınlarda bir göl bulunur, ancak buradan yarım mil kadar uzaklıkta, Palaekastron kenti olarak anılan ve benim Ophryneion kenti olarak adlandıracağım yerdedir. Burası Hellenistik çömleklerle doludur ve yığıntı yaklaşık 90 cm'dir. Buradan sonra, benim barometreme göre deniz seviyesinden 188,2 metre yüksekte olan Renkköy'e [Erenköy veya İntepe] geldik. Hava sıcaklığı 23 dereceydi.

Buradan Hisarlık'a giderken, herhangi bir kaynağı bulunmayan ve ancak yoğun yağmurlar sonucu yatağından su akabilen Erenköy Çayı'ndan geçtik. Yağmur dışındaki zamanlarda çayın yatağı tamamen kurudur. "Antik Troya kenti Hisarlık'taki Dumbrekthale'dedir" [Dümrek Ovası] gibi imkânsız bir savı güçlü kılmak için Brentano,[14] bu çayın Homeros'un Simoeis Çayı olduğunu ileri sürmüş ve yaptığı haritada çayı yanlış yere konumlandırmıştır. Yağmur suyu yatağı diyebileceğimiz bu çayın yeri, Spratt ve Virchow'un[15] haritalarında doğru olarak gösterilmiştir. Geceyi geçirmek için kazı evlerimden birisini tercih ettim. Burada kalmamın şöyle

13 Thomas Abel Brimage Spratt, İngiliz deniz subayı ve hidrograf. Sözkonusu harita, Peter Wilhelm Forchhammer'in, "Observations on the Topography of Troy to illustrate a map of the plain of Troy made by Mr T.A.B. Spratt, Mate, under the direction of Mr Thomas Evans, Lieut., R.N." (*Journal of the Royal Geographical Society*, London, 1842, vol. 12, pp. 28-44.) adlı makalesinin içindedir.

14 Emil Wilhelm Heinrich Brentano, "Alt-Ilion im Dumbrekthal", Heilbr. 1877.

15 Rudolf Ludwig Karl Virchow (1821-1902), *Beiträge zur Landeskunde der Troas*, Berlin 1880.

de bir yararı oldu; Haziran 1879'da ayrıldığım mezarların kenarlarına yaptığım drenaj çalışmaları başarılı sonuç vermişti ve mezarlarda herhangi bir değişiklik meydana gelmemişti.

Eve girer girmez duvarların tavana kadar hareketli siyah bir kütleyle kaplı olduğunu fark ettim. İçeri girdiğimde çok karanlık olduğu için ne olduğunu anlayamadım. Ancak ertesi sabah bu siyahlığın nedeninin çekirge sürüsü olduğunu gördüm. Çekirge sürüleri bu yıl ekin ve mısır tarlalarında inanılmaz boyutlarda zarar vermişti. Ancak ben şahsen çekirge sürüleri tarafından yok edilmiş bir mısır tarlasına rastlamadım. Genellikle gövdenin üçte ikisi veya dörtte üçünü yemekle yetiniyorlar ve yaprakları bırakıyorlardı. Mısırın koçanını yemek yerine, gövdeyi yani yeşili tercih ediyorlardı.

14 Mayıs sabahı saat sekizde Hisarlık'ta hava sıcaklığı 17,5 dereceydi.

II.

Hisarlık'tan Kestanbol'a

Kalifatlı [Kalafat] ve Ucekköy [Üvecik Köyü] üzerinden yolumuza devam ettik. Üvecik Köyü, benim barometreme göre, deniz seviyesinden 86,6 metre yüksekteydi ve hava sıcaklığı 18 dereceydi. Bizim geçişimiz sırasında Menderes'ten[16] akan suyun derinliği 60 santimetre idi. Tüm Türk köylerinde olduğu gibi Üvecik Köyü'nde de neredeyse her evin çatısında leylek yuvası vardır. İnsan bu manzaradan sadece Rumların yaşadığı köylerde mahrum kalır. Örneğin, Kalafat, Yenişehir, Yeniköy ve diğer köylerin hepsinde leylek yuvaları bulunur.

Çünkü Türkler leyleği neredeyse kült derecesinde görürler. Bundan dolayı Rumlar leyleğe "Türklerin kutsal kuşu" derler ve kendi evlerinde bu kuşun yuva yapmasına izin vermezler. Türklerin övgüye değer bir başka özellikleri de yolcuların ve hayvanların su ihtiyacını karşılamaları için yollara yaptıkları çeşme geleneğidir. Onun içindir ki, ister küçük ister büyük olsun hiçbir köy yoktur ki insanlar ve hayvanlar için çeşme yaptırmamış olsun. Bütün yollar birbirine benzeyen çeşmelerle kaplıdır ve her çeşmede mutlaka yolcunun su içebilmesi için zincirle bağlı ahşaptan veya bakırdan bir tas bulunmaktadır. Özellikle varlıklı köylerde bulunan çeşmelerin

16 Antik dönemde adı Skamandros olan Küçük/Eski/Kara Menderes Çayı.

üstünde çeşmeyi yaptıran şahsın koydurduğu ve Kuran'dan alıntılar bulunan bir kitabe vardır. Böyle bir çeşme eğer antik bir kentin yakınlarındaysa çeşmenin yapımında mutlaka kalıntılardan alınan işlemeli taşlar kullanılmıştır.

Türklerin övgüye değer bir başka özellikleri de ölülerine ***derin hürmet göstermeleridir.*** Çünkü ölülerine Amerika ve Avrupa'da davranıldığı gibi barbarca davranmazlar. Mezar parası ödenmedi diye, bizdeki gibi cenaze bir yıl sonraya bırakılmaz. Türklerde mezarlıklar genellikle kutsal yerler olarak görülür. Bunun içindir ki burada çok sayıda mezardan oluşan dev mezarlıklar vardır. Bu mezarlıklarda varlıklı olanların mezarlarında, ayak tarafında küçük ve baş tarafında sarık şeklinde büyük olmak üzere iki mermer taş yer alır. Büyük olan mermer, genellikle mavi veya yeşil renkte boyanmıştır ve üzerinde yaldızla yazılmış özlü cümleler, ölenin adı ve ölüm tarihi yer alır. Yoksul olanların mezarlarındaki taşlar ise hemen oradan bulunup yerleştirilmiş düz ve yazısız bir taştır. Antik kent kalıntısı yakınlarına inşa edilen hemen her camide sütunlar, sütun kaideleri ve başlıkları bolca kullanılmıştır. Özellikle Troya yakınlarındaki yerleşimlerin camilerinde Novum Ilium kalıntıları bolca kullanılmıştır. Her Türk mezarlığının hemen girişinde, iki dik mermer ayağın üzerine konmuş geniş bir taşın olduğu bir yer bulunur. Cenaze mezar çukuruna indirilmeden önce bu taşın üstüne konarak dua edilir ve ondan sonra mezara indirilir.

Üvecik Köyü'nden yola çıkıp dar bir patikayı izleyerek, çam ve meşe ağaçlarının oluşturduğu ormanlardan geçerek 55 dakika sonra Bozkızı köyüne [Bozköy] (Rakım, 46,8 metre) ulaştık. Bu yoksul ve küçük köyde çok sayıda antik kalıntıya rastlamak mümkündü. Hatta bazıları o kadar büyük parçalardı ki, uzak bir yerden getirilmiş olmaları olanaksızdı. Örneğin caminin merdiveninde çok büyük granit blokları vardı; bunların delikli olanına kapı tutturulmuştu. Hemen giriş kısmın-

daysa ikisi granitten olan dört sütun bulunuyordu. Ahşaptan olan diğer ikisinden birinin altında İyon tarzı, diğerindeyse Korint tarzı beyaz mermer kaide yer alıyordu. İkinci merdivendeyse, yine beyaz mermerden bir eşik taşı vardı. İçeride, yine biri beyaz mermer, diğeri granit olmak üzere iki sütun daha gördüm. Dahası, iki Türk'ün evinin teraslarında granitten sütun kaidelerine rastladım. Bütün bu kalıntıların, köye bin adım kadar uzaklıkta bulunan güneydeki antik kalıntıdan getirildiğini zannediyorum. Fakat Troya üzerine yazan klasik yazarların tariflerinden yola çıkarak bu yerleşimi tanımlayabilmem mümkün değildi. Yoldan bakıldığında, kalıntılar arasında üzeri çok sayıda çömlek kalıntısıyla örtülü granit bir sütun görmek mümkündü. Ancak kalıntının çok derinde olmadığını söyleyebilirim.

Bozkızı Köyü'ne 50 dakika mesafede bulunan Geyikli Köyü deniz seviyesinden sadece 32,5 metre yüksekliktedir. Burada da çok sayıda granit sütun ve Aleksandreia Troas'tan[17] getirildiğini düşündüğüm ya da Geyikli Köyü yakınlarında bir kalıntının varlığına işaret eden birkaç heykel tasvirli mermer blok vardı. Buradan itibaren yol kısmen ekili dikiliydi. Büyük bir kısmı ise Ilıca Hamam olarak adlandırılan yere kadar meşe palamutlarıyla kaplıydı. Bir resim kadar güzel olan bu yer, dağın içine doğru ilerlemekte ve Aleksandreia Troas'ın güneydoğusunda, oradan üççeyrek mil uzaklıkta yer almaktadır. Burada kadınlar ve erkekler için ayrı hamamlar bulunmaktadır. Kadınlar için olan bölüm kubbe formundadır ve duvarlarında çok sayıda kalıntı taşlara rastlamak mümkündür. Hamamın ortasında 3,90 metre uzunluk ve genişliğinde, içine 53,5 derece sıcak suyun aktığı dörtgen bir havuz vardır.

17 Aleksandreia Troas; MÖ IV. yüzyılın sonlarına doğru Büyük İskender'in komutanlarından ve sonra da Kral olan Antigonas tarafından kurulan kent. Çanakkale'nin Ezine ilçesinde, Odun İskelesi'nin 3 km güneyinde, Dalyan köyünün yanındadır.

Fakat havuzun içindeki suyun sıcaklığı sadece 34 derecedir. Bu yapının duvarında başsız, beyaz mermerden bir kadın heykeli bulunmaktadır. Bu kaynaktan yaklaşık 39 metre güneybatıda bir kaynak daha vardır ve ben bu suyun sıcaklığını elimdeki termometreyle ölçemedim. Çünkü cıva birkaç saniye içinde 60 dereceye yükseliverdi. Bu kaynak, pis, penceresiz harabe şeklindeki erkek hamamına akmaktadır. Ana kaynağın kuzeyinde kayalıklar arasından sızan çok sayıda sıcak su kaynağı vardır. Bütün bu sıcak sular bir noktada birleşerek bir akıntı oluşturmaktadır. Suyun sıcaklığından ürken beygirler bir türlü suyu geçmek istemediler. Burada, çıkan suların hepsi istisnasız tuzlu ve demir içeriklidir. Özellikle romatizma ve deri hastalıklarının tedavisine iyi gelmektedir. Gerekli düzenlemeler yapılsa ve hastalara yol gösteren bir hekim görev yapsa burasının dünyanın kür merkezi olması işten bile değildir. Ancak bugün burada, sessizliği cırtlak sesleriyle bozan karga ve kumrulardan başka bir canlıya rastlamak mümkün değildir.

Her halükarda burasının antik dönemde çok daha farklı olduğu aşikârdır. Çünkü bu boğazın her iki yakasında, özellikle kuzey tarafındaki kalıntılar bir zamanlar burada önemli bir yerleşimin olduğunun sessiz tanıklarıdır. Bu kalıntılar arasında, özellikle Roma hamamı kalıntıları dikkat çekicidir. Bu, hamamların çevresinde göze çarpan çukurların, bu bina kalıntılarının mermer bloklarını almak için kazılan çukurlardan başka bir şey olmadığının delilidir. Hamam duvarları genellikle kireçle örülmüş küçük taş parçalarından oluşmaktadır. Sadece arada nadiren büyük granit blokları görmek mümkündür. Fakat hamamın iç kısmı büyük işlenmiş bloklarla örülmüş, kubbe şeklindeki kısmıysa kireçle boyanmış. Duvarda görülen çok sayıdaki nişin ise doğum armağanları için kullanıldığını zannediyorum. Ve anlaşılan bütün yapılar sütunlardan oluşan bir girişe sahip. Çünkü burada çok sayıda granit sütun ve bir tane yivli mermer sütun kalıntılar arasında

göze çarpmaktadır. Ayrıca ortaçağdan kalma hamam ve konut kalıntılarına dair ipuçlarına rastlanmaktadır. Bundan yola çıkarak bu yerleşimin ortaçağdan sonra terk edildiğini düşünebiliriz. Yerleşim kalıntıları yamaçta olduğu için pek derinde olduğunu zannetmiyorum. Yer yer, belki en fazla 2 metre aşağıdadır. Ilıca Hamam'ın deniz seviyesinden yüksekliği 23,2 metredir ve sıcaklık 21,5 derecedir.

Akşama doğru saat 5:28'te Kestambol'a [Kestanbol] ulaştık. Kestanbol'un deniz seviyesinden yüksekliği 185,4 metre, hava sıcaklığı 18 dereceydi. Bu köyde sadece Türkler yaşadığı için hemen her evde bir leylek yuvası, hatta bazı evlerde iki leylek yuvası vardı. Evlerin duvarlarında heykel tasvirli mermer parçalarına ve sütun kaidelerine rastlamak mümkündü. Kestanbol'un en güzel yeri, ulu çınarın gölgesini esirgemediği çeşmenin olduğu yerdir. Çeşme dört köşe bir kule şeklinde inşa edilmişti ve üç kenarından akan ikişer musluğu vardı. Ayrıca zincirle bağlı bir bakır içme tası bulunuyordu. Dört yüzün her birinde çiçek kabartmaları ve üzerlerinde 43 santimetre yüksekliğinde ve 70 santimetre genişliğinde bir mermer kitabede Kuran'dan alıntılar, hayır sahibinin adı ve yapım tarihi olan Hicri 1193 yer almaktaydı. Şimdi Hicri 1298'de olduğumuzu düşünürsek, çeşmenin 105 yıl önce yapılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Köydeki bir diğer çeşmeye bazalttan çok büyük bir lahit konmuştu. Üst kısmında şöyle bir yazı okunuyordu:

POSTVMIAVENERIA

Hemen altında bir rozet, çiçekten yapılmış bir pervaz, iki insan figürü, bir kuş ve bir ağaç vardı. Bu kabartmalar ve yazı muhtemeldir ki ortaçağdan kalmadır. Sağ taraftaysa üzerinde geometrik tasvirlerin bulunduğu muhtemelen daha eski olan bir başka mermer blok vardı. Köyün yüksekliği, çok sa-

yıdaki kalıntı, hemen her yerde, tarlada ve bahçede sıklıkla rastlanan çömlek kalıntıları, özellikle granit bloklarının büyüklükleri... Tüm bu veriler Kestanbol'un antik kent Kolonai[18] olduğunu düşünmeme yol açtı. Her halükarda konum itibarıyla Strabon'un (XIII; 84) verileriyle örtüşmektedir: Kolonai, Aleksandreia yakınlarındaki Akhaion'un[19] hemen yakınındadır ve İlion'dan 140 *stad*[20] uzaklıktadır. Kolonai, adını muhtemelen çevrede çok sayıda kalıntıları göze çarpan granit bloklarından almıştır. Kestanbol'da 110 Türk hanesi bulunmaktadır.

18 Kolonai (Beşiktepe), Troas'ın Lampsakene bölgesinde, günümüz Beyçayır'ının kuzeyinde, Miletoslular tarafından kurulmuş koloni kenti.

19 Kumburnu / Kaletepe mevkiinde antik kent. Geyikli'de Odunluk İskelesi yakınlarındadır.

20 Stad: Eski Yunan'da 180 metre uzunluğunda bir ölçü birimi.

III.

Kestanbol'dan Baba'ya

Yolumuza, 1880 yılında trajik bir olaya tanıklık eden Alampsa [Alemşah] Köyü'nü geçerek devam ettik. Bu köyde 30.000 pound sterlin parası olduğu bilinen Hacı Uzin [Uzun veya Hüseyin] adında bir Türk tüccar varmış. Bu tüccarın 25 yaşında tek bir oğlu varmış. Eylül ayındaki ramazan sırasında bir Cuma akşamı, 20 kadar Rum eşkıya büyük bir tekneyle karaya çıkarak denize yarım saat mesafedeki Alemşah Köyü'ne gelmişler. Hacı'nın camide olduğunu bildikleri bir saatte evine giderek fidye almak için oğlunu kaçırmışlar. Evde bulunanlardan iki görevli silahla direnmeye kalkışınca eşkıyalar birini öldürmüş, diğerini de yaralamışlar. Silah seslerine bütün köyün geleceğinden korkan eşkıyalar bunun üzerine yaralı görevliyi ve Hacı'nın bütün servetini gözünü kırpmadan feda edeceği oğlunu öldürmüşler. Benzer bir çatışma da 1879 yılında Hisarlık'a 20 dakika mesafedeki Kalafat Köyü'nde olmuş ve iki işçi ile iki eşkıyanın ölümüyle sonuçlanmış.

Kestanbol'dan Alemşah'a giderken, yarım saatlik mesafede 1,35 metre çapında ve 11,40 metre uzunluğunda yerde yatan dokuz adet granit sütun gördüm. Çevre meşe palamutlarıyla kaplıydı. Yolumuz üzerinde bulunan, deniz seviyesinden yüksekliği 239 metre, hava sıcaklığı 18 derece olan Tavaklı köyünden geçtik. Kestanbol'dan dört saat sonra,

bir dere kenarındaki Kuşderesi Köyü'ne [Kösedere?] ulaştık. Deniz kıyısından 1 saat mesafede, deniz seviyesinden ise 56,3 metre yükseklikteydi. 200 haneden oluşan köyün 190 hanesi Türk, 10 hanesi Rum'du. Buradaki kalıntılar yaklaşık 2-3 metre derinliktedir. Birçok kalıntıyı burada da ev ve bahçe duvarlarında ve derenin üzerine inşa edilen köprüde görmek mümkün. Ayrıca burada, Helenistik ve Roma dönemlerinden ve de ortaçağdan kalma sikkelere sıklıkla rastlanmaktadır. Ben de burada Assos'a ait güzel bir bronz sikke satın aldım.

Buna göre burada önemli bir kent olduğundan şüphe yoktur. Bana kalırsa buradaki kent Larisa'dan[21] başkası olamaz. Homeros (II; 840-841), Larisa'da Troyalıların müttefiki Pelasgların yaşadığından söz eder. Kentin konumu, Strabon'un (XIII; 103), "Larisa Akhaion'a yakın olarak kabul edilir. Sonra, denize yüksekten bakan kayalık bir tepede kurulmuş olan şimdiki Khrysa'ya gelinir," biçimindeki yer tespitine uyar. Kuşderesi'ndeki Türk mezarlığı, şimdiye kadar gördüğüm en büyük mezarlıktı. Yaklaşık 1.000 metre uzunluğa ve 200 metre genişliğe sahipti ve alışılmış olduğu üzere kara servilerle kaplıydı. İçinde çok sayıda tasvirli mermer parçalarının kullanıldığı yüksek bir duvarla çevriliydi. Özellikle merdiven, sadece kalıntılardan getirilen mermerlerden yapılmıştı. Bunlardan birinin üzerinde şu yazı vardı:

ΦΕΡΜΟ
ΒΡΑΠΟΥ
ΟΜΗΡΟΥ

Buradan bir buçuk saat kadar yol aldıktan sonra Tuzla'nın kuzeyindeki sıcak tuz kaynağına ulaştık. İlk ulaştığımız yerde

21 Kolonai (Beşiktepe)'nin güneyinde, Limantepe mevkiinde antik kent.

belki 40 kadar kaynak vardı. İlk ölçtüğüm kaynağın sıcaklığı 60 derece, bir sonrakinin ise 40 derece idi. Diğer ikisini ise çok sıcak olması nedeniyle ölçmem mümkün olmadı. Termometrem birkaç saniyede 62,5 dereceye yükseliverdi. Kaynağın çıktığı kayalıkların rengi kirli kırmızı, sarı ve beyazdı. Buna göre Ölüdeniz'le benzerlik gösteriyordu kayalık yapı. Kaynaklar arasında kaynar suya sahip olanın içinde oklukirpi ölüsü vardı. Kaynakların kayalıktan 18 metre kadar yükseklikten çıktığı çok açıkça görülüyor. Bunlar arasında damla şeklinde çıkan çok önemsiz olanlar da var. Bazı kaynaklar da kayanın hemen dibinden fışkırıyor. Bu kaynakların her biri tuz deposu olmasına rağmen bu işle uğraşan kimseye rastlamadım. Buradan yarım saat sonra Tuzla Köyü'ne ulaştım (Rakım, 64,9 metre). Otuz haneden oluşan ve kayalık bir vadinin içinde yer alan köyün her iki yakasından da tuzlu sıcak su kaynakları akmaktaydı. Buna bağlı olarak da sıcaklık gölgede bile 25 dereceydi. Kayalık vadinin sonunda kaynar tuzlu su kaynağı vardı ve yüksek bir debiyle yassı bir kayanın içinden 40 santimetre yüksekten akıyordu.

Tuzla'da görülen çok sayıdaki granit sütun, bir zamanlar burada yer alan ve Strabon'un (XIII; 104) sözünü ettiği Tragasaion kentinin önemine ve görkemine işaret etmektedir. İşlenmiş ve parlatılmış büyük mermer parçalarına eskiden Bizans kilisesi olan caminin merdiven ve duvarlarında rastladım. Kubbesinde leylek yuvası vardı. İkinci bir leylek yuvası da müezzinin ezan okuduğu şerefedeydi ve müezzin ezan okurken yuvayı bozmamak veya zarar vermemek için çaba harcamak zorunda kalıyordu. Üçüncü bir yuva da hemen yakındaki servinin üzerindeydi.

Tuzla, denizden iki saat uzaklıktadır. Köyün güneyinde 1,5 İngiliz mili mesafede yine aynı renkteki kayalıklar arasından tuzlu sıcak su kaynakları çıkmaktadır. Tuzla'dan ayrıldıktan 15 dakika sonra, Homeros'a göre kıyısında Leleglerin ya-

şadığı Pedasos kentinin olduğu Satnioeis Çayı'ndan[22] geçtik. Fakat bu kent kalıntıları, daha Strabon'un (XIII; 104) zamanında çayın alüvyonları altında kalmışa benziyor.

Satnioeis Vadisi'nin güneyinden yukarı doğru tırmanarak iki saat sonra, bir resim güzelliğine sahip Kulaklı [Külâhlı] Köyü'ne[23] geldik. Kayalık bir dağın yamacında kurulu olan köy, Homeros'un Khrysa kentinin yerinde kurulmuşa benziyor. Köyün en yüksek noktası deniz seviyesinden 147,9 metre yüksekliktedir. Hava sıcaklığı 20 dereceydi. Dağın eteğinde çok güzel bahçeler vardı. 1866 yılında Dilettanti Society[24] adına burada kazılar yürüten Pullan[25], Apollon Smintheus Tapınağı'nın[26] temellerine ulaşmıştı. Beyaz mermerden olan yapı *octastyl* ve *pseudodipteral* olarak İyon tarzında inşa edilmişti. Birkaç sütun ve sütun kaidesi orada burada gelişigüzel yatıyordu. Bazı tasvirli mermer parçaları ve büyük bir şamdanın parçaları olduğu anlaşılan kalıntılar göze çarpıyordu. Strabon (XIII; 103), Apollon heykelinin ahşap olarak Skopas[27] tarafından yapıldığını aktarmakta ve heykelin ayağının altında bir farenin varlığından söz etmektedir.[28] Sütunlar 11,1 metre uzunluğunda ve temel kısmında 1,12 metre çapındaydı. 34,8 metre uzunluğunda ve 29,4 metre genişliğinde olan tapınak temel kalıntıları, deniz seviyesinden 27,1 metre yüksekliktedi. Tapınağın kapılarından birisine ait olan ve yol üzerinde duran eşiğin uzunluğu 2,57 m, genişliği 1,5 metredir. Biraz daha ötede aynı boyutlarda bir eşik daha vardı. Komşu bahçe

22 Tuzla Çayı.
23 Günümüzde Gülpınar.
24 1734'de, Antik Yunan ve Roma sanatını araştırmak amacıyla Londra'da kurulmuş topluluk.
25 Richard Popplewell Pullan (1825 – 1888), İngiliz mimar, arkeolog.
26 Gülpınar beldesinde, Bahçeleriçi olarak adlandırılan mevkide Aydınlık ve Kehanet tanrısı Apollon'a adanmış tapınak.
27 Skopas (MÖ 395-MÖ 350), Paros doğumlu Yunan heykeltıraş ve mimar.
28 Smintheus "fare kovucu" anlamına gelmektedir.

duvarlarında çok sayıda işlenmiş büyük granit parçaları ve bir başka yere ait olduğu belli olan bir bazalt sütun dikkat çekiyordu.

Külâhlı Köyü'nden Baba'ya giden üç saatlik patika, pırnal meşeleri ve çamlarla kaplıydı. Baba Köyü [Babakale], bugün Baba Burnu olarak adlandırılan Cap Lekton'un batısından yükselen bir tepede sadece Türklerden oluşan 150 hanesiyle modern bir köydür. Bundan 157 yıl önce kurulmuş olmalı. Kale kapısının üstündeki kitabede ve köyün en eski çeşmesinin kitabesinde Hicri 1140 tarihinin yazılı olması beni bu sonuca götürüyor. Kale burcunda ölçtüğüm yükseklik 38 metreydi. Hava sıcaklığı 16 dereceydi. Burada bir antik kent olmadığını söyleyebilirim. Buradan Midilli'nin güney kısmına, Bozcaada'nın kuzey kısmına uzanan muhteşem bir manzara vardır. İyi bir rüzgârda buradan Midilli'ye 1,5 saatte ulaşmak mümkündür.

IV.

Babakale'den Assos'a

16 Mayıs günü sabah saat 5:30'da, dar bir yoldan atlarla kayalığa doğru tırmanmaya başladık.

Çevrede mermer bulunmadığı ve çobanların yoksul ve kalender oldukları göz önüne alınırsa, herhalde uzaklardan buraya getirmek yerine, ellerinin altında bulunan malzemeyi kullanmış oldukları sonucuna varabiliriz.

Yolumuza Paydanlı Köyü [Bademli Köyü] (Rakım, 278,4 metre) ve Koyunlu Köyü'nü [Balabanlı Köyü] (Rakım, 286,1 metre; sıcaklık 22 derece) geçerek devam ettik. Volkanik kayalıklar genellikle fundalıklarla ve nadiren de çamlarla kaplıydı. Bu kadar kıraç yerler bile çekirge saldırılarından nasibini almış. Milyonlarca çekirgeyi ekin tarlasına zarar vermeden yeşilliğe giderken görmek mümkün. Yeşilliği yedikten sonra dönüşte ekini yok ediyorlar.

İnsan nereye bakarsa baksın her yerde muhteşem bir manzara gözler önünde uzanıyor. Her yerde ayrı ayrı veya yığın olarak lav blokları göze çarpıyor; üç, beş veya on kat üst üste halleriyle sanki bir örme duvarı andırıyorlar. Zaman zaman da yan yana duran bir dizi kuleye benziyorlar. Uzayıp giden manzaranın ucunda beliren denizin görüntüsü bir bütünü tamamlamaya yetiyor. Genellikle Edremit Körfezi ve Ege Denizi'ni birlikte görmek mümkün.

277,7 metre yükseklikteki Araplar Köyü'nü [Koruoba] geçtikten sonra, bugün Behram olarak anılan, en yüksek noktası deniz seviyesinden 232,7 metre yükseklikte olan Assos'a ulaştık. Vardığımızda öğleden sonra saat dörttü ve hava sıcaklığı 19 dereceydi. Bölgenin en yüksek noktası olan bu yerde, kalıntıları hâlâ belli olan ve halen Boston Antiquarian Society tarafından kazılan üç veya dört tapınak olmuş olması lazım. Bana göre buradaki kalıntı üç ayaktan daha derinde değildir. Bu nedenle kazı yapılsa bile öyle değerli heykellerin bulunacağına dair hiçbir umudum yok. Kuzey tarafında alçak kubbesiyle dikkat çeken bir yapı vardı. Camiye dönüştürülmüş bir Bizans kilisesini çağrıştırıyordu. Caminin hemen yanında birisi yarı yıkık, diğeri 20 metre yüksekliğe ve 12 metre genişliğe sahip ve mazgalları olan dörtgen iki kule vardı. Her iki yapının taşları da kireç harcıyla örülmüştü ve muhtemelen ortaçağdan kalmaydı. Hemen yakınlardaysa yine ortaçağdan kalma, muhtemelen sarnıç olarak kullanılan bir yapı vardı. Antik kentin ana yapıları, güney kısmında, yani deniz tarafındaki iki terasın üzerinde olmuş olmalıdır. Yukarıdaki terasta duvarları kayalıktan yararlanılarak örülen Agora yer almış olmalıdır. Assos yıllar yılı İstanbul'daki camiler ve saraylar için taş ocağı vazifesi gördüğü için kalıntılarda kayda değer bir şey olacağını tahmin etmiyorum. Doğu tarafında Nymphaeum olarak kabul edilen küçük bir yapının yıkıntıları var. İkinci terasta ise birçok büyük yapının kalıntılarını görmek mümkün. Belki burada Bostonluların birkaç güzel heykelle ödüllendirilmeleri mümkün olur. Bu ödül büyük tiyatroda verilmiş olabilir. Tiyatronun neredeyse bütün mermer blokları alınmış olmasına rağmen, Assos'taki kalıntılar içinde burasının en derin kalıntı olması bu olasılığı artırmaktadır. Devasa granit ve trakit blok taşlardan inşa edilen duvar, herhangi bir Helenistik kentindekinden çok daha iyi durumdadır ve sağlam olarak kalmış iyi bir örnektir. Duvarlar öyle örülmüştür ki, doğal yapının

sağlamlığından yararlanılmış ve kentin iki kısma ayrılması sağlanmıştır. Tam ortada Akropolis yer almıştır. Duvarlarda, bir tanesi hariç olmak üzere, çok sayıda dörtgen burç bulunmaktadır. Burç duvarları genellikle 2,5 metre kalınlığındadır ve işlenmiş taştan, harçsız olarak iyi bir işçilikle örülmüştür. Tıpkı Aleksandreia Troas ve Çığrı Dağı'ndaki eski büyük kalenin duvarları gibi: Duvar araları ve kama şeklindeki blokların arası küçük taşlarla işlenmiştir. Dörtgen taşla örülen duvarlar, bir noktada kama şeklinde kilit taşlarıyla son bulmakta, böylece duvarın sağlamlığı sağlanmaktadır. İşlenen taşların hepsinin üzerinde çekiç izleri olduğu için çok eski olamayacağını tahmin ediyorum. Bunun içindir ki, batı duvarının Roma dönemi eseri olduğunu düşünüyorum. Diğer kısımların ise Makedon döneminden daha eski olduğunu zannetmiyorum. Sadece iki yerde eski duvarın üzerine yeni duvar örülmüş. Çokgen taşlarla örülen bu duvar için çok eski bir döneme tarihlenebilecek ***kiklopik*** demek doğru olacaktır. Ancak bu terimi kullanmakta tereddüt ediyorum. Çünkü çokgen taşlar sadece duvarın dış yüzünde kullanılmış. Duvarın diğer kısımları yine kama şeklinde ve küçük taşlarla sıkıştırılarak örülmüş. Yoksa bu duvarın çokgen taşlardan örülen ***kiklopik*** duvarla herhangi bir ortak yanı bulunmuyor. Çünkü çok eski tarihe tarihlenebilecek bu şekilde bir duvara, üstelik taşlar üzerinde çekiç izlerine rastlanacak bir duvara hiç benzemiyor. Bu duvarın en fazla İÖ 5. veya 6. yüzyıla ait olacağını düşünüyorum. Çokgen taşlarla, yer yer eğik yer yer de yuvarlak olarak işlenmesi kayda değer bir özelliktir.

Burada bir başka dikkat çekici şey, irili ufaklı işlenmemiş taşlarla döşeli olan yolların iyi durumda olmasıdır. Bu yollardan birisi, Akropolis'ten doğu yönünde aşağı doğru inmekte ve dış duvarı 1,80 metre uzunluğunda, 39 santimetre yüksekliğinde ve 45 santimetre kalınlığında işlenmiş dörtgen taşlarla inşa edilmiş bir kulede son bulmaktadır. Bu noktada, fundalık ve çam-

larla kaplı lav tepesini ve hemen altındaki Satnioeis Vadisi'ni içine alan mükemmel bir manzara vardır. Yolların yığıntılarla kaplı olmamasından hareketle burada kazı işlerinin çok kolay olacağını tahmin ediyorum. Aynı nedene bağlı olarak da burada değerli bir şey bulmanın mümkün olamayacağını düşünüyorum. Belki, benim burada karşılaşmaktan zevk duyduğum Amerikalı bilim adamlarının dikkatini çektiğim doğu ve batı taraflarındaki bahçelerde ilginç objelerle karşılaşılabilir.

Assos'un geçmişi hakkında, neredeyse hiçbir şey bilmiyor, en iyimser haliyle pek az şey biliyoruz. Strabon'dan, Assos'un Midillili Methymnelerin kolonisi olduğunu öğreniyoruz. Fakat kentin denize hakim muhteşem konumu burada daha eski zamanlarda da yerleşim olacağını akla getirmektedir. Ben Assos'un ünlü Apollon Smintheus Tapınağı'na sahip olan ve *İlyada*'da sıklıkla sözü edilen Khrysa kenti olduğunu tahmin ediyorum. *İlyada*'ya göre (I; 431) Khrysa'nın bir limana sahip olması, bu bilginin Strabon (XIII; 114) tarafından onaylanması ve Edremit Körfezi'nin kuzeyinde tek limana sahip kentin burası olması benim tezimi güçlendirmektedir. Strabon'un aktardığından (XIII; 114) Apollon Smintheus kültünün eski Khrysa'dan yeni Khrysa'ya götürüldüğünü öğreniyoruz. Assos hakkında bildiğimiz tek şey; bölgenin Pers egemenliğine girmesinden sonra kentin Pers Krallığı'nın buğday ihtiyacını karşılamakla yükümlü kılındığıdır. Strabon'a göre (XIII; 111) Assos, İÖ 350'de Tiran Hermeias komutasında bağımsızlığını kazanmıştır. Hermeias, Ksenokrates ve Aristoteles gibi filozofları ülkesine davet etmiş ve hatta Aristoteles'i yeğeniyle evlendirmiştir. Fakat kent kısa bir süre sonra Hermeias'ı öldüren Perslerin egemenliğine girmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra Lysimakhos'un egemenliğinde kalan Assos, daha sonra Bergama Krallığı'nın yönetimine girmiş, III. Attalos'un ölümünden sonra da (İÖ 130) Roma topraklarına dahil edilmiştir. Havari Paulus ve Lukas, Assos'u ziyaret etmişlerdir.

V.

Assos'tan Papazlı'ya

Assos'tan doğuya doğru yaptığımız yolculuk oldukça zahmetliydi. Patika, başlangıçta irili ufaklı boş taşlarla kaplı ve sık fundalıklarla örtülüydü; iki saat kadar sonra deniz kıyısına indik ve buradaki kumsalda gün boyu yol almak zorunda kaldık. Assos'tan ayrıldıktan dört saat sonra, denizden 18 metre içeride, 16 derece sıcaklığa (Hava sıcaklığı 23 dereceydi) ve güçlü kükürt tadına sahip suyu olan bir çeşmeye rastladık. Çeşmenin yaklaşık 300 adım doğusunda bir granit sütun ayaktaydı ve hemen kuzeyinde de bu kıyıda gördüğüm tek tümülüs vardı. Burada bir kentin olduğunu tahmin ediyorum; bu kentin de, Strabon'un aktardığına göre (XIII; 112) Assos'tan 140 *stad* uzaklıkta olan Gargara kenti olduğunu düşünüyorum. Bu mesafe tamamen doğrudur.

Arazi yapısı gittikçe değişmekte ve dağlar denize daha yaklaştığı gibi, aynı zamanda kıyıya da dik olarak inmektedir. İki dağ uzantısı arasındaki 1 millik düzlüklerde zeytinliklere veya ekin alanlarına rastlanmaktadır. Korsan korkusundan dolayı Cap Lekton ile Alexandria Troas arasında deniz kıyısında tek köy bulunmamaktadır. Bütün köyler kıyıdan en az bir saat uzaklıkta ve yüksektedir. Ancak her köyün, kıyıda odun ve kereste deposu olarak kullanılan ahşap barakaları vardır. Buralardan gemilere kereste yüklenir. Bu depoların hemen yanında

da mutlaka peynir, ekmek ve tütün satan bir dükkân bulunur. Ancak bu dükkânlarda şarap satılmaz; çünkü hem Türkler şarap içmezler hem de bu yörede bağcılık yoktur. Bu gibi yerler İtalyanca "Scala" [iskele] olarak adlandırılmaktadır. Assos'tan ayrıldıktan yedi saat sonra Araklı [Arıklı] İskelesi'ne ulaştım. Türkçe olmayan bu isim muhtemelen Yunanca'dan bozma bir isimdir. Çünkü burada bu isme benzeyen bir yerleşim hiçbir yazar tarafından aktarılmamaktadır. Buradan yarım saat uzaklıkta Musarratlı [Nusratlı] Çayı'nın denize döküldüğü yerde bulunan Nusratlı İskelesi'nden geçtim. Buradan bir saat sonra da çok sayıda kereste deposuna sahip Çepni İskelesi'ne ulaştım. Önceden de belirttiğim gibi Assos'tan başka hiçbir yerde limana rastlamadım. Onun içindir ki, kereste yükleme işlerini –iskele Ayvalık ve Midilli tarafından korunuyor olsa da– ancak dingin havalarda yapmak mümkün. Çepni İskelesi'nden 45 dakika sonra Ada İskelesi'ne ulaştım. Burada, bir saat uzaklıkta Ada Köyü'nün [Adatepe] olduğunu ve köydeki dağın zirvesinde merdivenle inilen bir sarnıç oyuğu bulunduğunu, ancak kalıntının olmadığını öğrendim. Her iskelede özenle çevrede herhangi bir duvar kalıntısı olup olmadığını sordum. Maalesef yoktu. Ada İskelesi'nde hava sıcaklığı 20,5 dereceydi. Buraya kadar yol boyunca her gün ortalama iki saat boyunca yağmur yağdı ve uzaklarda şimşekler çaktı. Ada İskelesi'nden hemen sonra, derinliği 20 santimetre, genişliği 18 metre olan Mıhlı Çayı'ndan geçtik. Çaydan 30 dakika sonra Narlı İskelesi'ni geçtik ve hemen Küçük Çay'a ulaştık. Buradan deniz seviyesinden 123,2 metre yükseklikte bulunan Papazlı Köyü'ne [Altınoluk] gittik. Burada akşam hava sıcaklığı 19 derece, sabah 17 dereceydi. Köy, koca bir dağın yamacında harika bir konuma sahipti. Her yer koca orman ağaçları büyüklüğüne erişen zeytin ağaçlarıyla kaplıydı. Köyden ovaya ve denize uzanan manzara gerçekten çok güzeldi. Köyün hemen yanında Şahinderesi yer almaktadır. Köyde büyük oranda Türkler

yaşamakta ve birkaç hanede de pek temiz ve düzenli olmayan Rumlar oturmaktadır. Gerçekten de bir yolcu ne kadar yorgun olursa olsun, yer yatağında ne kadar sarınırsa sarınsın yukarıdan düşen haşere ve böceklerden korunması olanaksızdır. Maalesef soğuk ve nemli olduğu için dışarıda yatmayı da hiç tavsiye etmem.

Çevrede eski kalıntı olup olmadığını sorduğumda aldığım yanıt, bir buçuk saat mesafede eski bir kale kalıntısı olduğu şeklindeydi.

VI.

Altınoluk'tan Edremit'e

Ertesi sabah bir rehber eşliğinde kaleyi görmeye gittim. Yol inişli çıkışlı ve çok zahmetliydi. Bu nedenle de yolun büyük bir kısmını yaya olarak sürdürmek zorunda kaldım.

Gerçekten de, yabani meyve ağaçlarının ve delicelerin kapladığı boğazın arka taraflarında, Şahinderesi kaynağının hemen üstünde kaleyi gördüm. Görünce de hayal kırıklığına uğradım. Yapı tekniğine bakılacak olursa, ortaçağda Cenevizlilerden kalma bir kaleydi bu. Duvarlar ve kapı oldukça iyi durumdaydı. Kalenin deniz seviyesinden yüksekliği 162,8 metre ve hava sıcaklığı da 18 derece idi. Buradan Papazlı İskelesi'ne indim. Bana, 1,5 saat mesafede yolun doğusunda eski bir kent kalıntısı gösterdiler. Kalıntı, yaklaşık 1.000 adım doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta ve denize kadar ulaşmaktaydı. Doğusundaki küçük bir tepenin üzerinde, deniz seviyesinden 10 metre yükseklikte eski bir duvar kalıntısı vardı. Kalıntının olduğu yer, büyük zeytin ağaçlarıyla kaplı olmasına ve herhangi bir ev bulunmamasına rağmen, burası Devrent olarak adlandırılıyordu. Bu kelime Türkçe'den çok, Antandros'un bozulmuş haline benzer. Kalıntının hemen yakınındaki Avcılar Köyü'nün camisine baş aşağı yerleştirilen bir yazıda, Antandros[29] ve komşu kent Peltae'den söz edilmekte-

29 Kaz Dağı'nın güney eteklerindeki Kaletepe'nin batı yamaçlarında bulunan antik kent.

dir ve muhtemelen burada iki şehir arasında sınır konusunda bir anlaşmazlıktan bahsedilmektedir. Avcılar Köyü yakınlarındaki Manastır Çayı kıyısında bir kent kalıntısının varlığından yola çıkarak Devrent'in Antandros, çay kenarındaki kalıntının da Peltae kenti olduğunu düşünüyorum. Herodot (V, 26; VII, 42), Skylaks[30]* ve Strabon (X; 470; XIII; 106, 114) Antandros'tan söz etmektedirler. Kalıntılar arasında çok sayıda Helenistik dönem ve ortaçağ çömleklerine rastlamak mümkündür. Bu da bize kentte yakın zamana kadar yerleşimin devam ettiğini göstermektedir. Tarla sürerken pulluk, sıklıkla yeraltından sikke çıkarmaktadır. Bu sikkeler genellikle Roma dönemine aittir ve nadiren de olsa Makedon dönemi sikkelerine de rastlanmaktadır. Antandros'un gümüş sikkelerini de bulmak mümkün; bronz sikkeler ise büyük miktarlardadır. Altınoluk ve Avcılar'da çok sayıda sikke satın aldım; bunlar arasında, Büyük İskender'in tetradrahmisini dört franka, II. Philippos'un didrahmisini iki franka satın aldıklarım vardı. Kalıntının üç metreden daha aşağıda olduğunu zannetmiyorum. Buna rağmen, bu çevrede Hisarlık, Novum İlium ve Aleksandreia Troas'tan sonra kazı olarak en uygun yerin burası olduğunu düşünüyorum.

Avcılar Köyü'ne öğleden sonra saat birde ulaştım. Deniz seviyesinden yüksekliği 144,2 metre, hava sıcaklığı 25 dereceydi. Yukarıda sözünü ettiğim, caminin dış duvarındaki kitabeye göre, her iki kent arasındaki sınır anlaşmazlığı, Atina'dan gelen hakimler Satyrios ve Demetrios tarafından uzlaşmaya kavuşturulmuş. Bunun üzerine her iki kent, hâkimlerin bronz heykellerini kitabeleriyle birlikte dikmiştir.

Muhtemelen ortaçağdan kalma ve muhtemelen mezar taşı olan bir başka mermerin üzerinde şu yazı vardı:

30 Karş. Periplous, 96.

ΜΗΤΡ 3 ΕΡΜΑΙΟΥ
ΧΑΙΡΕ
ΦΙΛΙΣΤΑΕΠΙ
ΣΤΡΑΤΟΥ

Burada bir pınarda duvara yerleştirilmiş bir mermer blok gördüm. Üzerinde, birinin elinde kuş olduğunu tahmin ettiğim bir hayvan tasviri, diğerinin elinde bardak olan iki insan figürü vardı.

Avcılar nüfusunun çoğunluğu Türk olmasına rağmen burada çok sayıda Rum da yaşamaktadır. Zeytinyağı tüccarı Mikhail Kazazis bunların en zengini ve en saygınıdır. Burada yaşayan Rumların hepsi Midilli'den buraya göç etmişler. Midilliler dünyada ticari yetenekleriyle ün yapmışlardır. Kanıt olarak da, Midillililerin ticaret yaptığı şehirde Yahudi'nin olmadığını göstermektedirler. Durumu ne olursa olsun Anadolu Rumları arasında Yunanistan'a bağlılık çok sıkıdır. Anavatan diye Yunanistan'dan söz ederken akan gözyaşları insanın içini sızlatır. Hem de Yunanistan'ı hiç görmedikleri halde bu durum böyledir. Hemen hepsi kaderin bir gün döneceğini umut ediyorlar ve Anadolu'nun Yunanistan'a ilhak olacağı anı iple çekiyorlar ve bugünün pek de uzak olmadığını düşünüyorlar. Çoğu Rum'un ağzından düşmeyen şöyle bir şey var: "Biz Rumlar çalışkan insanlarız. Türkler ise tembeldir ve bunun için de hep ihtiyaç halindedirler. Biz de onlara arazilerini ipotek ederek borç veririz. Onlar da ipoteği kaldıramadığı için arazileri bizim olur. Böylelikle Türklerin arazileri yavaş yavaş bizim elimize geçiyor. Ayrıca Türklerin nüfusu hızla azalmaktadır. Örneğin, İzmir'de 35 yıl öncesine kadar 80.000 Türk, 8.000 Rum nüfus vardı. Bugün ise burada 23.000 Türk, 70.000 Rum nüfus vardır. Diğer şehirlerde de durum pek farklı değildir. Türkler, köylerde bile azalmaktadır; ne var ki şehirdekine göre daha yavaş."

Rumlar bu acıklı beklentilerini dükkânlarını süsleyen resimlerde de dışa vuruyorlar; bu resimlerin ortasında Yunanistan kralı ve kraliçesi vardır ve çevrelerini saran baloncuklarda 24, belki daha da fazla Sisam, Sakız, Rodos, Girit ve İzmir gibi Türk vilayetlerinin adları yazılıdır.

Avcılar'dan söz ederken, çevrede Evciler adında iki yerleşimin olduğunu da belirtmeden geçemeyeceğim. Bunlardan birisi İda'ya çıkılan Bayramiç yakınlarında, diğeri Edremit'in doğusundaki maden bölgesindedir. Buradan Bayramiç sekiz saat, İda eteğindeki Evciler yedi saattir.

Manastır Çayı kıyısındaki, benim antik Peltae kenti kalıntısı olduğunu tahmin ettiğim kent kalıntıları görünüşe göre yüzeye yakındır. Hatta bir ayaktan daha yakın diyebileceğim bir mesafededir. Avcılar'dan Edremit'e doğru yol alırken deniz kıyısında bulunan ve sıcak su kaynaklarıyla ünlü Ilıca Hamam'a geldik. Daha önce sözünü ettiğim Ilıca Hamam ile burası farklı yerlerdir. Fakat ne uluca ne de ılıca Türkçe bir isim değildir; bu kelimelerin etimolojik kökenine diğer dillerde de rastlamadık.

Buradaki tesisler bir öncekine göre daha düzenlidir ve ziyaretçisi çok daha fazladır. Tek kubbeden oluşan yapının ortasında dörtgen bir kurna bulunmakta ve üst üste durumdaki iki borudan kurnaya sıcak su akmaktadır. Üstteki borudan akan kaynak soğuktur ve 14 derecedir. Alttaki borudan akan kaynak ise sıcaktır ve 52,5 derecedir. Hamam işletmecisi, bana sıcak su kaynağının hemen oracıkta yerden fışkırdığını söyledi. Fakat tedavi etkisinin bu durumla olan bağlantısını kurmakta zorlandım. Burada çok sayıda sıcak su kaynağı bulunduğunu kanıtlayan bir başka unsur da, otuz metre uzaklıkta bulunan, yarıçapı üç metre kadar, sıcaklığı da 37,5 derece olan çamur banyosunun yapıldığı yerdir. Bu çamur banyosunun, özellikle gut ve romatizma hastalıklarının tedavisinde etkili olduğu aktarıldı. Her halükarda çamurun hemen yakınında bulunan ve

buradan gölgesini esirgemeyen çınar ağacına bağlanmış bulunan gömlek ve diğer dilek parçaları bunu kanıtlar gibiydi. Benim 150 adet kadar saydığım bu dilek parçaları, hamamcının bana söylediğine göre sağlığına kavuşanlar tarafından asılmıştı. Eğer bu çamur bu kadar etkili bir güce sahipse, diğer kaynakla ilişkilendirmek gerekecektir. Kaynağın yakınlarında herhangi bir yerleşim olmadığı için, insanların çok uzaklardan kafileler halinde buraya sadece sıcak su banyosu yapmak için gelmediği de böylece anlaşılır olmaktadır. Ben içeri girdiğimde kurnanın başında altı kişi vardı. Bu da bunun göstergesiydi. Bu sıcak su kaynağının, her zaman böyle ünlü olmuş olması gerekir. Burada görülen Ceneviz kalıntıları, burasının ortaçağdaki önemi hakkında bir fikir vermektedir. Buradaki toprak yapısının çok çamurlu olması, kısa sürede humuslu toprağın oluşmasına, birikintilerin ve biyolojik yapının da etkisiyle kalıntıların gün be gün toprak altına gömülmesine yol açmaktadır.

Ilıca Hamamı, yaklaşık 50 metre yükseklikteki Ilıca Tepesi adı verilen ve çam ağaçlarıyla çevrili mermi şeklindeki bir tepenin yamacında yer almaktadır. Acaba bir zamanlar burasının adı Plakos veya Plax olabilir miydi? Andromakhe'nin doğum yeri olan yamacın adının geçtiği Homeros dizelerinde olduğu gibi:

Tam o sıra Andromakhe, armağanı bol karısı,
çıktı önüne soluk soluğa,
yiğit yürekli Eetion'un kızıydı o,
Eetion, ormanlık Plakos'un eteğinde,
Thebe'de otururdu
hükmederdi Kilikialı adamlara,
tunç tolgalı Hektor almıştı onun kızını. (VI; 394-398)

Bu nedenlerle ve Edremit Ovası'nda yalnız başına buradan başka bir tepe bulunmamasından yola çıkarak burada an-

tik dönemde bir yerleşimin olduğunu tahmin ediyorum. Görüldüğü kadarıyla, çevrede bir başka benzer tepe veya dağın olmadığı Strabon tarafından da aktarılmaktadır (XIII; 113). Thebe'nin Edremit Körfezi'nde olduğu, ancak bir başka yere taşındığı söylenebilir. Çünkü Strabon'a göre, ne Plakos veya Plax adında bir kent, ne de bir orman bulunmaktadır. Eğer buradaki ormanlık tepe, Homeros'un ormanlık Plakos'u ise –ki bana göre öyledir – ve Thebe onun yamacında ise bu ünlü kentin kalıntıları bu çamurlu birikintinin altındadır, diyebilirim. Ancak suyun yüzeye yakın olmasına bağlı olarak, dev buhar pompaları çalıştırmak gerekeceğinden kazı çalışmalarının çok masraflı olacağını düşünüyorum.

Ilıca Hamam'dan beş dakika sonra, etimolojisini açıklayamadığım "Gureliotissa" [Güre Çayı] adlı bir çaya ulaştım. Bu isim bana Türkçe'den çok İtalyanca gibi geldi. Doğuya doğru biraz ilerleyince, 90 santimetre derinliğinde büyük bir çay olan Kızılkeçili Çayı'ndan geçtim. Bu çayın adının da Killos adının bozulmasından oluştuğunu tahmin ediyorum. Çünkü bu çayın kıyısında, Apollo Smintheus adına yapılan tapınağın bulunduğu Killa kenti yer almaktaydı:

Ey Khryse'yi, kutsal Killa'yı koruyan, gümüş yaylı,
Tenedos'un güçlü kralı, Smintheus, dinle beni,
Bir gün sana yaraşır bir tapınak yaptıysam,
boğaların, keçilerin yağlı butlarını yaktıysam senin uğruna,
şu dileğimi tezelden yerine getiriver:
Gözyaşlarımın öcünü al Danaolardan, oklarınla (I; 37-42).

Bu durum Strabon tarafından da aktarılmaktadır (XIII; 114). Hatta Strabon'un zamanında, bu çayın kıyısında Apollon Tapınağı'nın bulunduğu Killa kenti vardı. Ayrıca Strabon, Killalı Apollon Tapınağı'nın yakınında büyük bir tepe şeklinde Killos'un mezarı olduğundan söz etmektedir (XIII; 115).

Eğer Killos'un mezarı varlığını korumuş olsaydı, Killa kentinin ve tapınağının kalıntılarını daha kolay bulabilirdik. Ancak bu mezar, ovayı kilometrelerce sürüklediği taşlarla kaplayan ve tarım yapılamaz hale getiren Killos Çayı'nın azgın suları tarafından yıkılmış olmalıdır. Bundan yola çıkarak Killa kenti ve tapınak kalıntılarının, alüvyonların derinliği altında kaldığını söyleyebiliriz.

Killos Çayı'ndan yarım saat sonra Zeytinli Çayı'na ulaştık. Killos Çayı'ndan daha büyük olan bu çayın, sürekli yatağını değiştirdiğini dağlardan sürükleyip getirdiği kilometrelerce uzunluktaki taş ve çakıl dolu boş dere yataklarından anlıyoruz. Edremit Ovası'nın aşağı kısmı bu tür dere yataklarıyla kaplıdır. Böyle dere yatakları arasında gördüğümüz toprak parçalarıysa, çınar ve zakkumlarla kaplanmakta, böylece cenneti andıran manzaralar ortaya çıkmaktadır. Elbette buralarda tarım yapmak olanaksızdır.

Bu ovada antik dönemde var olmuş olan Lyrnessos, Astyra, Adramytteion ve diğer antik kentler, bu çay ve derelerin alüvyonları altında kalmış olmalıdır. Bundan dolayı buralarda bir kalıntı aramak boşunadır. Çünkü çevrede, ovada ve dağlarda tek bir yerleşim izine rastlamak mümkün değildir.

Akşam saat altıda, deniz seviyesinden 12,7 metre yükseklikte ve denizden bir buçuk saat içeride yer alan Edremit'e geldik. Hava sıcaklığı akşam 22, sabah 19 dereceydi. Kentte, zeytinyağına bağlı olarak hareketli bir ticaret hayatı hüküm sürmektedir. Kent, Türk nüfusu ağırlıklıdır; 4.000 Türk hanesine karşılık, neredeyse hepsi Midillili olan 200 Rum hanesi vardır. Kent içindeki en eski çeşmenin Hicri 1101, Miladi 1685 tarihini taşıdığını gördüm. Olağandışı bir durum olarak, kentte antik kente ilişkin herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Bazıları, antik kentin deniz kıyısında olduğunu ve alüvyonlar altında kaldığını söylemektedir. Antik kentin doğudaki yükseltilerde olduğunu ileri sürenlere göre bu fikrin daha doğru-

ya yakın olduğunu düşünüyorum. Edremit, su bolluğu içinde olan bir kenttir. Çünkü bu çevrede çok sayıda su kaynağı vardır ve ayrıca kentin ortasından iki ana yol boyunca akan çaylar geçmektedir. Her iki çayın kenarları bentlerle örülmüştür ve bu sayede çayların her iki tarafında 3-3,30 metre genişliğinde gezinti yolları oluşturulmuştur.

Büyük olan Edremit Çayı'nın genişliği 4,5 metredir, ama su taşkınlarını önlemek amacıyla yatağın genişliği iki kat daha geniş tutulmuştur. Burada çaylar ve dereler tıpkı Pompei'de sokak geçişlerinde olduğu gibi, düz olan devasa bloklarla geçilmekte ve bu bloklar köprü vazifesi görmektedir. Sokaklar aydınlatılmadığı için, insanlar karanlıkta sokaklarda kandillerle dolaşmakta ve kente yeni gelen bir yabancı da yolunu şaşıran bir hayalet gibi dolaşmak zorunda kalmaktadır. Edremit'te çok sayıda leylek yuvası bulunmaktadır. Leylek, gördüğü derin saygı ve hürmet sayesinde bu coğrafyanın fizyonomisinde önemli bir rol oynamaktadır; bu saygı ve hürmet o kadar büyük boyutlardadır ki, bu durum bu hayvana bir dokunulmazlık statüsü vermekte ve varlığı hayırlı alametlere vesile olarak gösterilmektedir. Rosenmüller'e göre, leyleğin İncil'de geçen adı olan "Chasidah"nın anlamı, diyanetlidir. Fakat Rumlar Türklere duydukları nefretin bir parçası olarak, böylesine anlamlı bir yaratık için bile "Türklerin kutsal kuşu" demekte ve evlerinin çatılarına bu kuşun yuva yapmasına izin vermemektedirler.

VII.

Edremit'ten İda'ya

Troya'ya İda üzerinden dönmeyi planladığım için, bilimin yararına olacağını düşündüğüm, Profesör Virchow'un ve tahminime göre Kserkses'in ordusunun yol aldığı güzergâhta yol almayı uygun gördüm. Herodot bize bu konuda şunları aktarmaktadır:[31] "*Ordu, Lydia'dan Kaikos Irmağı'na ve Mysia'ya yönelmişti; Kaikos'u geçtikten sonra Kane Dağı'nı sola alarak Atarneus içinden Karene kentine doğru yürüdü. Bu kentten sonra, Adramytteion kentini ve Pelasg sitesi Antandros'u geçerek Thebe Ovası'na indi. İda Dağı'nı soluna alarak İlion toprağını geçti.*" Ama eğer bu ordu, batıya uzanarak İda'yı geçen ve Cap Lekton'da sona eren alışılmış yolu kullandıysa, İda'nın oldukça sağ tarafta kalmış olması gerekir. Bu nedenle genel olarak kabul gören tez, Herodot'un yanıldığı veya George Rawlinson'un[32] ileri sürdüğü gibi, Pınarbaşı'nın batı ve güneyindeki tepeyi "İda" olarak adlandırmasında yatmaktadır. Bu tezin kabul edilemez olduğunu ve eğer Pers ordusu alışılmış yolu kullandıysa, İda'nın sol tarafta kalmış olması gerektiğini ileri süren P. Barker Webb'in bu teorisi de bir o kadar kabul edilemezdir. Webb'e göre: "*Cap Lekton'un*

31 Türkçesi için bkz. *Herodot Tarihi*, Türkçesi: Müntekim Ökmen, İstanbul, 1973, VII, 42, s. 400.

32 *History of Herodotus*, George Rawlinson (1812-1902), London, 1858.

güneyinde kıyı, hızla doğu ve kuzeydoğu yönüne doğru alçalmakta ve karşı kara parçasıyla birlikte Edremit Körfezi'ni oluşturmaktadır. Hiçbir modern haritada doğru olarak verilemeyen bu körfez oluşumunda, genel olarak Frigya'nın ortasında kabul edilen Gargaros, Edremit Körfezi'ne yaklaşmakta ve neredeyse kentin hemen arkasından yükselmeye başlamaktadır. Sardes'ten yola çıkan ve Hellespontos'a ulaşmak isteyen Kserkses'in ordusunun Gargaros'u yolun sol tarafında kaldığı anlatımı, çoğu insana olağan dışı gibi gelse de, dağın gerçek yerine işaret etmektedir."[33] Bu anlatım, gerçeklerle taban tabana zıttır. Doğru bir tasvir olarak sadece Prof. Virchow'un tasvirini kabul edebileceğimi söylemem gerekir. Virchow'a[34] göre doğru olan: "*Herodot'ta aktarıldığı şekliyle, İda'nın bu yolculukta sol tarafta kaldığıdır. Bundan yola çıkarak Kserkses'in Adramytteion'dan kuzeye doğru gittiğini ve Bayramiç Ovası'na yöneldiğini varsayıyorum. Buradaki açmaz ancak Antandros'tan söz edilmesinde yatmaktadır, diye düşünüyorum. Daha batıda olan Antandros'tan geçtiğini ve dağı sol tarafta bıraktığını anlıyoruz. Aksi takdirde yüksek dağı tırmanmak zorunda kalırdı. Doğuya yönelerek solunda kalan İda'nın çevresinden dolaşmış ve yukarıdan Menderes Ovası'na ulaşmıştır.*"

İda'yı doğusundan dolaşan böyle bir yolun varlığından emindim. Ancak Edremit'te bu yolun varlığından haberdar olan kimseye rastlamadım. Çünkü bu yönde yer alan Obaköy [Dağoba] ve Evciler Köyü ile herhangi bir ulaşım bağlantısı bulunmamaktadır. Bu yöndeki tek bağlantı, daha önce tasvir ettiğim Avcılar'dan, Antandros'tan Bayramiç'e giden yoldur.

---

33 Webb, Philip Barker (1793-1854), Topographie de la Troade ancienne et moderne, Paris, Gide, 1844, s. 134.

34 Rudolf Virchow (1821-1902), Alman etnolog ve müzeci. Schliemann 1878-1879'daki Troya'daki kazılarında Alman Antropoloji, Etnoloji ve Prehistorya Kurumu'nun da kurucusu olan Virchow'dan yardım almıştı.

Nihayet Edremit'te, doğudaki bu yolu bildiğini ve yüzlerce defa gittiğini söyleyen bir Çerkez buldum. Edremit'ten henüz çıkmıştık ve koca dağı önümüzde görmüştük ki, rehberimden gideceğimiz yolu bana tarif etmesini istedim. Benim bu talebim sonucunda, rehberimin bu yoldan hiçbir haberi olmadığını ve bana Avcılar'dan giden yolu tarif ettiğini gördüm. Bunun üzerine kendisiyle vedalaştım ve deniz seviyesinden 31,6 metre yükseklikte ve Edremit'ten bir saat uzaklıkta bulunan ve İda'nın eteğinde yer alan, beni daha mutlu edeceğini tahmin ettiğim Kadıköy yoluna yöneldim. Başlangıçta kişisel araştırmalarım boşuna gibi görünüyordu. Ama yolda karşılaştığım Mehmet adında birisi, doğu yolunu iyi bildiğini ve 2 Mecidiye (9 Frank) karşılığında beni bu yoldan götürebileceğini söyledi. Gerçekten de Mehmet çok iyi bir rehberdi; İda'yı çok iyi tanıyordu. Elbette kendisine yönelttiğim ilk soru, çevredeki antik kalıntılar oldu. Fakat Mehmet bana yemin ederek, dağın bu yakasında Obaköy'e kadar ne eski kalıntı ne de yeni bir bina olmadığını anlattı. Sadece Obaköy yakınlarında bir parça duvar kalıntısı olduğunu söyledi. Dağların yılın altı ayı boyunca geçit vermediğini ve bu yüzden de bu dağlarda ne bir insanın ne de temmuzdan önce hayvanların yiyebileceği bir ot olmadığını ekledi. Ancak bu tarihten sonra çevredeki çobanların yukarı doğru çıkmaya başladığını ve ekim ayına kadar dağda kaldıklarını da söyledi. Bunun üzerine dağda yeteri kadar ot olmasına rağmen neden çobanların temmuzdan önce dağa çıkmadıklarını sordum. Mehmet bana, "temmuzdan önce olgunlaşmazlar" diye cevap verdi. Benim ısrarlı sorularıma karşılık, otlar arasında *agil* denen ve zehirli olan bir otun olduğundan, hayvanların bu otu yer yemez öldüğünden söz etti. Temmuzdan sonra bu otun olgunlaştığını ve zehirli özelliğini kaybettiğini ekledi. Mehmet'in verdiği bütün bu bilgiler, at sahibi ve Çanakkale'den beri yanımda olan jandarmalar tarafından doğrulandı. Buna bağlı olarak at-

ların da bu mevsimde ottan yiyerek ölmesi en büyük korkularıydı. Önlem olarak oldukça bol miktarda buğday yanımıza aldık ve hayvanların ağzına ağızlık taktık. Anladığım kadarıyla Mehmet'in bitkilerle ilgili bilgisi de oldukça zengindi. Bu, bana getirdiği yumru köklü ve zencefil benzeri bir tada sahip bitkiyi toprak üstünden kesişinden de belli oluyordu. Ancak bana sözünü ettiği zehirli *agil* bitkisinden getiremedi. Fakat bu bitkinin varlığından ve zehirli olduğundan ikna olmuştum; çünkü Avcılar'dan yanıma aldığım iki rehber de bu konudan söz etmişlerdi ve katırlarının bu otu yememesi için özen gösteriyorlardı. Daha başka birçok yerde bu bilgiyi doğrulayan ifadelere de rastladım zaten. Fakat ilginç olan; bu otun şimdiye kadar hiçbir seyyah ve araştırmacı tarafından, hatta P. Barker Webb gibi ünlü botanikçiler tarafından bile ele alınmamış olmasıdır. Gerçi Webb buralara, artık otun zehrini yitirdiği ve yenebilir hale geldiği ekim ayında gelmişti. Ayrıca buraya gelen seyyah ve araştırmacılar arasında yöre insanlarıyla konuşabilecek şekilde ne Türkçe ne Yunanca bilen vardı.

Bize anlatılan her şeyden zihnimizde bir resim oluşturmak yerine, İda'nın zirvesine yakın yerlerde bulunan Homeros'un Dardania'sını ve Homeros sonrasındaki Palaiskepsis'i[35] tasavvur etmeye çalıştım. Tahmin ediyorum ki benden öncekiler de böyle yapmıştır. Gerçi bu tasavvurların en azından şimdilik zihnimizden uzaklaşması gerekiyordu. Belki de bu kentler Evciler'den daha yukarıda olmayabilir. Bana göre bu kentleri zirvede değil, daha aşağı kısımlarda aramamız gerekiyor ki, bu konuya ileride tekrar döneceğim.

Kadıköy'den sonra, dağdan gelen ve Zeytinli Çayı'na dökülen Zilenli Çayı'nın kıyısındaki Zilenli Köyü'ne geldik.

Yukarı tırmanmaya başlamadan önce en son geçtiğim köy Zeytinli Köyü oldu. Dik ve kıvrımlı bir patikadan tırmanıp,

35 Bayramiç merkezinin 18 km. doğu-güneydoğusunda, günümüzdeki adı Evciler olan mevkide.

beş saat sonra deniz seviyesinden 763,1 metre yüksekte olan Türkmen Çeşmesi'ne geldik. Bu çeşmeden bir saat on beş dakika daha yol alarak deniz seviyesinden 1.306,5 metre yükseklikte bulunan ve 20 metre genişliğinde ve 4,80 metre yüksekliğinde olan, muhtemelen kol emeğiyle açılmış bulunan "Porta" denen geçide geldik. Yaklaşık 300 adım ilerleyince yine "Porta" olarak adlandırılan birinci geçidin boyutlarındaki bir başka geçide ulaştık. Deniz seviyesinden yüksekliği 1.310,8 metreydi. Kayalıklar beyaz mermerdi ve üzeri çalılık ve köknarlarla kaplıydı. İkinci geçitten sonra Türklerin İda'ya verdiği isim olan, buradan dört saatte ulaşılan Kaz Dağı'na giden bir patika ayrılıyordu. Benim hedefim de olan bu noktaya çıkmadan önce, daha önce planladığım gibi Evciler'e gitmek niyetindeydim. Homeros gerçekten İda için kaynak zengini demekte çok haklıymış. Burada her yerden sular akıyor, adım başında bir kaynağa rastlanıyor. İkinci geçitten sonra patika inişe geçiyor ve kuzeybatıya yöneliyordu; buradan Bayramiç ve Troya ovalarına, Hellespontos, Bozcaada, Semadirek ve Athos Dağı'na uzanan muazzam bir manzara ortaya çıktı. Öğleden sonra saat bir olmasına rağmen, sözünü ettiğim yerler birer dev piramitler şeklinde önümüzdeydi. Hisarlık'tan bakıldığındaysa üzerinde olduğumuz dağ sadece akşam güneşi batarken görülebiliyordu.

Tırmanış sırasında hepsi de Zeytinli Çayı'na akan üç dereden geçtik. Bu derelerden birincisi Altschulduren (?) Çayı, ikincisi Tschiisderesi (?) ve üçüncüsü Bazarerek Çayı idi. Buradan itibaren mermere rastlamadık. Sadece üzeri bol miktarda humusla örtülü mika taşı vardı ve orman çok daha sık ve zengin bitki örtüsüne sahipti. Köknarın yanı sıra meşe, çınar, ıhlamur ve ceviz ağaçları vardı.

Akşam saat 6:15'te deniz seviyesinden 406,4 metre yüksekte bulunan Obaköy'e, iki saat sonra da 208 metre yüksekte bulunan Evciler Köyü'ne ulaştık. Buraya ulaştığımızda

hava sıcaklığı 16 dereceydi. Evciler, Menderes'in kıyısındadır ve köye girmeden önce geçtiğimiz Atschikur (?) Çayı burada Menderes'e akmaktadır.

Homeros'un *Odysseia*'da (IX; 112), "*Yoktur onların dernekleri, yasaları falan*," derken barbar yaşamlara kızarak söylediği gibi, refakatçilerim de Evciler ve Obaköylülerin yoksulluğuyla alay edercesine, "Bu köylerde ne bir fincan kahve, ne de bir somun ekmek bulmak mümkün değildir" diye bağırıyorlardı. Gerçekten de ekinlerini ve mısırlarını çekirgeler yok ettikten sonra bu köylülerin durumu çok perişandı. Gerçi otlak dolu İda Dağı hemen yakınlarındaydı, ama oraya da temmuz ortasından önce çıkamıyorlardı. Evciler 100 haneli bir Türk köyüdür.

VIII.

Gargaros'a Tırmanış

20 Mayıs sabahı, yağmur yağmasına rağmen İda'ya tırmanmaya karar vermiştim. Hava sıcaklığı 13,5 derece, Menderes suyunun sıcaklığı ise 11 dereceydi. Jandarmalardan birini ve atların sahibini hayvanların ve eşyanın başında Evciler'de bırakarak, iki rehber ve bir jandarmayla, günlüğüne 4,5 Frank ödememize rağmen zorlukla bulduğumuz katırlarla yola koyulduk. Yolda, öküz ve sabanla çift sürmekte olan köylülerle karşılaştık. Burada tarım gerçekten üç bin yıl öncesine sadık kalınarak yapılıyor:

Tanrı kalkana yumuşak bir toprak,
Verimli bir tarla kodu,
Bu toprak, üç kez sürülecek geniş bir topraktı,
Çift süren adamlarla doluydu,
Sürüyorlardı sabanı bir oraya bir buraya. (XVIII; 541-543.)

İlk tırmandığımız kesim o kadar dik olmasına rağmen katırlarımız pek zorlanmadan çıktı. Evciler'den çıktıktan 2 saat sonra, 839,2 metre yükseklikteki Atschikur (?) Çayı'nın kaynağına ulaştık. İlk aşamada, genellikle çam, meşe, ıhlamur, ceviz, kestane ve çınarlar arasında yol aldık. Fakat yükseklik arttıkça ağaç türleri azalmaya başladı ve sonunda sadece kök-

narlar kaldı. Dört saat sonra Sarıkız olarak adlandırılan zirveye ulaştık. Burası uzun uzun otların kapladığı, iki kaynaktan çıkan suların ahşap kanallarla devasa ahşap ahırlara yönlendirildiği harika bir yaylaktı. Çünkü civardaki sürülerin temmuz ortasından ekime kadar yayıldıkları yerdi burası. Buranın deniz seviyesinden yüksekliği 1.490,8 metreydi ve saat 11:36'da hava sıcaklığı 14 dereceyi gösteriyordu. Kayalar arasından çıkan suların sıcaklığıysa 6 dereceydi. Buraya kadar köknar örtüsü oldukça sıktı. Ancak buradan sonra ağaçlar gerek mika taşı yapısı, gerekse toprak azlığı nedeniyle oldukça seyrekti. Ayrıca gittikçe küçülüyorlardı; 1.678,5 metre yükseklikteyse sadece iki ayak yüksekliğe ulaşabilmişlerdi. 1.692,2 metre yükseklikte ilk kara rastladım. Öğleden sonra saat birde, Sarıkız'ın 100 metre çapındaki ve 1.766,8 metre yüksek olan zirvesine ulaştım. Hava sıcaklığı 14 dereceydi. Otlaktan bu zirveye yaya olarak tırmanmak 45 dakikamı almıştı. Zirveye çıktığımızda masmavi bir gökyüzü ve pırıl pırıl bir güneş vardı. Buradan gözler önüne serilen manzara, çektiğim her türlü zahmete değmişti. Her yer ayaklarımın altında bir tabak gibi uzanıyordu; Troya'nın tüm ova ve çayları, kuzeyde Marmara Denizi, kuzeybatıda Çanakkale Boğazı, daha ötesinde Trakya Khersones ve daha da ötesinde Sinus Melas, Trakya Denizi, İmbros [Gökçeada] ve Poseidon'un ikametgâhı olan ve Troya Savaşı'nı izlediği Samothrake [Semadirek]; batıdaysa Limni Adası, hemen üst kısmında mağrur Athos Dağı, Edremit Körfezi'nin güneyinde ve güneybatısında Midilli Adası ile Ege Denizi vardı.

Özel bir hayranlıkla gözlerim Troya tarafına daldı gitti; Hisarlık, Menderes yatağı gözlerimin önünde uzayıp gidiyordu. O anda aklıma, buradan savaşı izleyen ve askeri birliklerin hareketlerini ayırt edebilen Zeus'un gözlerinin çok keskin olması gerektiği geldi; çünkü buradan Hisarlık devasa bir kaya gibi görünebiliyordu. İda'ya çıkan birçok seyyah, buradan

İstanbul'un gözüktüğünü iddia etmiştir. Bu bana Zeus'un bile gerçekleştiremeyeceği bir imkânsızlık gibi geliyor.

Elbette Sarıkız'ın zirvesinde herhangi bir kalıntı yoktu; burada gördüğüm yapılar, sadece ekim ayına kadar kalan çobanların kendileri ve sürüleri için yaptıkları korunaklardı. Temmuz ayı ortasından önce ne bir çoban ne de bir koyun burada yaşamamaktadır. Zirvede sadece bir Türk'ün muhtemelen bir çobanın mezarı vardı. Burada kar yoktu. Bitki örtüsü kıştan yeni uyanma aşamasındaydı. Buna karşılık ileride sözünü edeceğim binlerce ilkbahar çiçeği burayı süslüyordu.

Homeros'a göre, burada Zeus'un bir tapınağı vardı; fakat bu yapının izini boşuna aradım.

Sarıkız'ın kuzeyinde, ondan daha yüksek olduğu anlaşılan bir başka zirve daha yükseliyordu. Hemen adını sordum; şaşkınlığımın büyüklüğünü anlatamam, bana söylenen isim, muhtemelen Gargaros'un bozulmuş hali olan Garguissa oldu. Hızlı adımlarla ve durmaksızın, tepe aşıp bayır inerek 55 dakika sonra oradaydım. Geri dönüp de biraz önce durduğum Sarıkız'a baktığım zaman, sanki orası daha yüksek gibiydi. Demek ki burası optik bir yanılgıyla bana daha yüksek gelmişti. Gargaros'un yüksekliğini 1.769,3 metre olarak okudum barometremede. Demek oluyor ki, Gargaros, Sarıkız'dan 2,5 metre daha yüksektir. Burası da Sarıkız'da olduğu gibi ilkbahar çiçekleriyle kaplıydı. Burada bulduğum tüm çiçek örneklerini beraberimde Atina'ya götürdüm. Atina'da Prof. Th. Von Heldreich başkanlığında ve Dr. K. Müler, Prof. J. Müler ve Prof. P. Ascherson'un katkılarıyla şu şekilde tanımlandı:

Flechten: Liken
Lebermoose: Ciğerotu
Moose: Ketencik
Gramineen: Buğdaygiller
Liliaceen: Zambak

Thymelaeaceen: Serçedili
Compositen: Papatyagiller
Scrophulariaceen: Sıracaotugiller
Crassulaccen: Damkoruğugiller
Ranunculaceen: Düğünçiçeğigiller
Cruciferen: Hardalgiller
Violaceen: Menekşegiller
Caryophylleen: Karanfilligiller

Prof. P. Ascherson, Gargaros'ta karşılaşılan şu Crocus türlerini de ekledi:

İlkbaharda açanlar (şubat, mart):

1. *C. gargaricus* Herb. (mavi)
2. *C. biflorus* Mill., Baker (mavi)
3. *C. candidus* Clarke (beyaz)

Sonbaharda açanlar (eylül, ekim):

4. *C. autumnalis* Webb (muhtemelen mavi); çiğdem.

Homeros Gargaros'un zirvesinde, lotus, Crocus ve Hyacinthus gibi çiçekler olduğundan bahseder. Prof. Heldreich, lotusu bir tür yonca olarak değerlendirmektedir. Belki de henüz açılmamıştır. Buna karşılık Yunanistan ve Anadolu'nun yüksek zirvelerinde sıklıkla görülen Crocus, Gargaros'ta da bugün itibarıyla açmıştı. Benim topladığım Trubenhyacinthen'in, Prof. Heldreich, Homeros'un Hyacinthus'uyla (sümbül) aynı olduğunu saptadı.

Gargaros'un zirvesinde 30 metre uzunluğunda ve 4-6 metre genişliğinde taht şeklinde mika taşından bir yapı vardı. Gerçekten de Homeros'un bu zirveyi ziyaret etmiş olması ve

bu taht benzeri yapıyı Zeus'un tahtı olarak değerlendirmiş olması gerekir. Bu kayalık yapının yarıkları arasında bulunan ve genellikle mavi sümbül ve menekşeden oluşan görüntü, bana Zeus ile Hera'nın düğün yatağını anımsattı. Bu iki büyük tanrının düğününün yer aldığı *İlyada*'nın o bölümü hep ilgimi çekmiştir:

İndi Athos dağından köpüklü denize,
Lemnos'a vardı, hızlı Thoas'ın kentine,
Rastladı orada Ölüm'e, Uyku'nun kardeşine,
Uyku'nun tuttu elini, seslendi, diller döktü:
"Tekmil tanrıların, insanların efendisi, Uyku,
Eskiden beni nasıl dinlediysen, şimdi de dinle,
Gelecek günlerde unutmam bu iyiliğini.
Zeus'un kaşları altında parlayan gözlerine dök uykuyu,
Bana sevgiyle sarılır sarılmaz uyusun,
Hiç eskimez, altından güzel bir taht armağan ederim sana,
Oğlum çok ünlü topal Hephaistos yaptı o tahtı,
Onu bir güzel işledi, ayaklar için de tokmak kodu,
Şölende parlak ayaklarını dayarsın o tokmağa."
Tatlı Uyku karşılık verdi ona, dedi ki:
"Hera, büyük Kronos'un kızı, saygıdeğer tanrıça,
Hep var olan tanrılardan birini uyutmak iş değil,
Uyuturum tanrı soylarının babası Okeanos ırmağını bile,
Ama Kronos'un oğlu Zeus'a ne yanaşırım,
Ne de kendisi bana buyurmadan uyuturum onu,
Hani bir gün sana uymuştum, başıma neler gelmişti,
Zeus'un o taşkın oğlu İlyon'dan yola çıkmıştı,
Troyalıların kentini altüst etmiş bırakmıştı,
Kalkanlı Zeus'un aklını ben o gün uyutmuştum işte,
Dört bir yanına dökmüştüm tatlılığımı,
Kötü şeyler düşünüp durdun sen o sıra,
Koyverdin sert rüzgârları, yaydın denize,

Tekmil dostlarından uzağa kaçırttın Herakles'i,
Kaçırttın güzel, kalabalık Kos adasına,
Zeus uyanınca ne kızmıştı, ne kızmıştı,
Tanrıları savurmuştu sarayında sağa sola,
En çok da benim üzerime yürümüş, beni kovalamıştı,
Denize atıp yok edecekti izimi bile,
Tanrıları, insanları alt eden gece kurtardı beni,
Kaçarken sığınmıştım geceye,
Zeus çok öfkeliydi ama bıraktı peşimi,
Korkmuştu hızlı gecenin canını sıkmaktan,
Sen gene de istersin olmayacak şeyler yapmamı."
İnek gözlü ulu Hera ona şöyle dedi:
"Ne diye dert edinirsin bunları kendine?
İri gözlü Zeus, kendi oğlunu, Herakles'i koruduğu gibi
Troyalıları korumaya çalışır mı ki?
Sana taptaze bir Kharit tanrıçası vereyim, gel hadi,
Onunla evlenirsin, karın olur, yatağına girer,
Pasithea'yı vereyim sana, onu bunca zamandır için çeker."
Here böyle dedi, Uyku sevindi, dedi ki:
"Öyleyse ant iç Styks suyu üzerine,
Bir elini bereketli toprağa daya,
Bir elini değdir ışıldayan denize,
Kronos'un çevresinde tekmil yeraltı tanrıları tanık olsun,
Bana taptaze bir Kharit tanrıçası vereceğine ant iç,
Bunca zamandır burnumda tüten Pasithea'yı vereceğine."
Uyku böyle dedi, ak kollu tanrıça Here olmaz demedi,
Dediğini yaptı, yeraltı tanrılarına ant içti,
Hani şu Titanlar dediğimiz tekmil tanrılara,
Böylece Hera andını bitirince,
Uzaklaştılar Lemnos'la İmbros kentlerinden,
Sislere bürünüp tez yol aldılar.
Vardılar canavarlar anası çok pınarlı İda'ya,
Lektos burnunda fırladılar denizden,

Ayak bastılar bereketli toprağa,
Ayakları altında ormanlı doruklar titredi,
Uyku durakaldı orada,
Görünmeden Zeus'un gözüne
Çok yüksek bir çamın üstüne kondu,
İda'da büyüyen en ulu çamdı bu,
Havada yüksele yüksele göğe varıyordu.
Uyku orada, çam dalları arasında,
Bir kuş oluvermişti, dağlarda yaşayan, ince sesli,
Tanrıların Khalkis, insanların Kymindis dedikleri,
Hera dosdoğru yürüdü Gargaros doruğuna. (XIV; 229-351.)

Gargaros'un doruğu Sarıkız'ınki gibi düzenli değildi, ayrıca, sözünü ettiğim iki kaynaktan iki saat uzaklıkta olması da, çobanların buradan çok Sarıkız tarafını kullanmasına yol açıyor. Bu nedenle olsa gerek burada pek taş da yok.

Bulunduğum yerin güneyindeki ve kuzeybatısındaki yamaçlarda, pek de uzak olmayan mesafede hâlâ kar vardı. Ancak burada, zirvede yoktu. Öğleden sonra saat üçte hava sıcaklığı burada 12 dereceydi.

Gargaros'un zirvesinden 1.350 metre aşağıda Menderes'in kaynakları olduğu ve bu ırmak Homeros (XXI; 268, 326) tarafından "Zeus'tan doğma" ve "Zeus'un oğlu" (XIV; 434; XXI; 2; XXIV; 693.) olarak adlandırıldığı, zirvesinde taht benzeri bir doğal yapı bulunduğu ve adı da "kutsanmış Gargaros" olduğu için hiç kuşku yok burası Zeus'un ikametgâhı olarak nitelendirilmiş. Buna karşılık sunağın kendisi burada olmamalıdır. Sunak çevresi kutsanmıştı ve kurbanlar oraya götürülürdü: *Gargaros'taydı Zeus'un tapınağı, kokulu sunağı.* (VIII; 48)

Fakat bütün bunlar için burada yeteri kadar alan yok; bu nedenle bana öyle geliyor ki, sunağın olduğu kutsanmış yerin komşu zirve Sarıkız'da olmuş olması gerekir. Öncelikle bura-

sının ulaşımı daha kolaydır ve her iki yapı için de yeteri kadar alan vardır. Gargaros'un komşusu olması hasebiyle aynı adla anılmıştır.

Bir buçuk saatte Sarıkız'a döndüm, buraya ulaştığımda en yüksek noktasının çevresinde titizlikle aramaya koyuldum. Gerçekten de kuzeyindeki 33,1 metre yüksekliğindeki kayalığın yamacında, bu kayalıkla bir sonraki kayalık arasında oluşan boğazda 74 santimetre uzunluğunda, 60 santimetre genişliğinde ve 35 santimetre kalınlığında beyaz mermer bir blok buldum. Alt tarafı olduğu belli olan kısmında 12 santimetre çapında ve 10 santimetre derinliğinde iki adet çukur vardı ve bu çukurlar büyük bir olasılıkla bloğu ahşap veya taş ayaklar üzerine oturtmaya yarıyordu. Hep beraber bile kaldıramayacağımız kadar ağırdı. Diğer yüzündeyse bir adet 68 santimetre uzunluğunda, 40 santimetre genişliğinde ve 7,5 santimetre derinliğinde; iki adet de 10 santimetre çapında ve 9 santimetre derinliğinde çukur vardı. Ayrıca yan tarafında bir tanesi 3 inç genişliğinde, diğeri 1 inç genişliğinde iki oyuk daha fark ettim. O anda aklıma bu mermer bloğunun Zeus'un sunağı olduğunu ve dindar Hıristiyanlar tarafından kayalığın tepesinden aşağı atıldığını düşündüm. Tanrıların tanrısının Sanctuarium'u olan ve kutsanmış bir yerde bulunan böyle bir şeyin, 100 İngiliz mili bir çevreden görülebileceği, ancak yılın altı ayında çıkılabildiği için büyük bir öneme sahip olacağından, büyük hac yeri olmuş olması gerekir. Bir yüzündeki iki büyük çukurun, mutlaka ayaklar için olması gerekir. Büyüklüğü ve ağırlığı bakımından ovadan buraya getirmenin zorluğu düşünülecek olursa, büyük bir olasılıkla Sarıkız ile Gargaros arasındaki küçük beyaz mermer kayalıktan alınan mermer işlenerek yapılmış olmalıdır.

Bundan sonra buraya gelecek olan seyyah ve araştırmacıların bu mermer parçasına özel bir inceleme zamanı ayırmalarını tavsiye ederim. Sarıkız'ın kuzeyindeki en yüksek kayalığın

yarığında, deniz seviyesinden 1.733,7 metre yükseklikte ve zirveden 33,4 metre aşağıda olduğu için bulmak gayet kolaydır. Bu parçayı buradan aşağı indirmek çok zor ve çok pahalı iştir. Ancak kalaslar üzerinde yuvarlayarak mümkün olabilir. Hiç olmazsa dağın eteğine kadar indirilebilse, oradan deveye yükleyerek sahile ulaştırmak hiç de zor olmaz.

Homeros İda'yı, canavarlar anası (XIV; 283; XV; 151) olarak nitelemektedir. Bundan yola çıkarak bir zamanlar burada çok sayıda yabani hayvanın yaşadığı sonucunu çıkarabiliriz. Şimdi bile hâlâ olduklarını söyleyebilirim. Palamutları yiyerek besleniyorlardır. Fakat kurt, ayı, kaplan, aslan veya panter gibi yırtıcıların hiçbir zaman burada yaşadığını tahmin etmiyorum. Bu hayvanlar, genellikle ot yiyen hayvanları yiyerek beslendikleri ve otçul hayvanlar dokuz aya yakın bir süre burada yaşamayacakları için bu sonuca varıyorum. Troya'nın dağlarında çınlayan sesiyle guguktan başka kuş da görmedim buralarda.

Aşağı iniş yukarı çıkıştan çok daha kolaydı. Evciler'den Sarıkız'a çıkmak için beş saat harcamıştık. Dönüş ise sadece üç saat sürdü.

Buradaki köylülerin kullandıkları çıralı meşale bana Homeros'un meşalesini anımsattı:

İki güzel kentini yaptı ölümlü insanların.
Birinde düğünler, şölenler,
Sokakta yanan çırağıların ışığında,
Evlerinden alınıp gezdirilen süslü gelinler,
Dört bir yanda kavuşma türküleri. (XVIII; 490-493)

IX.

Evciler'den Büyükpınarbaşı'na

21 Mayıs sabahı saat 5:15'te Evciler'den ayrıldım ve saat 8:45'te yoksul Türk köyü Kurşunlu'ya ulaştım. Kurşunlu Köyü, deniz seviyesinden 243,8 metre yüksekliktedir ve Menderes'in sağ kıyısında yer alır. Burada, biri köyün girişinde ve diğeri köyün içinde olmak üzere iki adet tümülüs bulunmaktadır. Evlerin duvarlarında iyi işlenmiş mermer parçaları ve Dor tarzında taban kirişleri görmek mümkün. Köyün hemen bitişiğinde, kuzey yönünde Kurşunlu Tepe olarak adlandırılan yer, arkeolojik açıdan ilgi çekici bir yerdir. Bu tepenin en yüksek noktası, köyün seviyesinden daha yüksektedir. Köyde hava sıcaklığı 14 dereceydi. Bu yılın başında Dr. Clarke'ı burada ziyaret ettiğim zaman, tepenin üzeri hâlâ taş kalıntılarıyla doluydu. Acaba burası uzun zamandan beri Bayramiç için bir taş ocağı vazifesi mi görmekteydi; çünkü Bayramiç'teki bir cami, bir türbe, üç kemerli bir köprü ve birçok büyük konak bu taştan inşa edilmiştir.[36*] Bina yapımında kullanılabilecek kalıntılar, buraları 1819 yılında ziyaret eden P. Barker Webb'in[37**] zamanında yok olmuştu bile. Buna rağmen hâlâ her yerde kalıntı parçalarına rastlamak mümkün. Burada bir arkeolog için dikkat çeken

36 P. Barker Webb, *Topographie de la Troade*, s. 80.

37 Aynı yerde.

en önemli şey, 2,80 metre kalınlığındaki, Assos'taki duvarla benzer işçiliğe sahip duvardır. Tepenin zirvesinde, 3 metre uzunluğunda ve 2 metre genişliğe, 66 santimetre kalınlığa sahip bir bölmenin temel kalıntısı bulunuyor. Fakat duvarın dış kısmında, iri, kaba işlenmiş taşlar, bölmenin iç duvarlarında da küçük taşlar kullanılmış. İri taşların konumu bölmenin oval bir yapısı olduğuna işaret ediyor. Buradan yola çıkarak yapının bir burç olduğunu tahmin ediyorum. Bu kalıntının kuzeybatısındaki kayada belki büyük bir yapıya işaret eden düzgün bir oyuk vardı ve onun kuzeyinde 18 metre uzunluğunda, 11 metre genişliğinde ve 50 santimetre kalınlığında bir başka yapı bulunuyordu. Bu kalıntının kuzeybatısında birkaç küçük yapı kalıntısı ve bunun kuzeybatısında, yaklaşık zirvenin 12 metre aşağısındaki terasta büyük yapı kalıntıları yer alıyordu. Güney tarafındaki terasta da birçok büyük yapı kalıntısının izlerini görmek mümkündü. Tüm bu yapılar yığıntı altındaydı ve kayalık yapının oluşumuna bakılırsa bu yığıntı 1 metreden daha fazla olamazdı. Eğer bu doğru değilse tüm varsayımlarım geçersizdir. Seyyahlar doğu ve batı taraflarında iki yuvarlak taştan söz etmektedirler ki, bunları çok eski dönemlere tarihlemek gerekir. Ben de bu taşları gördüm. Bana göre bu taşlar Türk çobanların yaptıkları koyun ağıllarının temel taşlarından başka bir şey değildi. Yüzeyde, bana göre büyük küplerin kalıntıları olan kaba çömlek parçaları vardı.

Kurşunlu Tepe'den Menderes'in kuzey kıyısına indiğimde, nehrin deniz seviyesinden 115,4 metre yüksekte olduğunu, dolayısıyla –bana göre çok önemli olan– tepenin nehirden 229,4 metre daha yüksekte olduğunu gördüm.

Homeros'un Dardania'sının ve ozanın varlığından haberi olmadığı Eski Skepsis'in (Palaiskepsis) İda'nın zirvelerine yakın yüksek yaylalarda olduğunu tahmin etmişimdir. Ama şimdi biliyoruz ki, oralarda insan yerleşimi mümkün değildir.

Ayrıca Homeros da bize Dardania'nın dağın yükseklerinde olduğuna dair bir şey söylememektedir. Bilakis ozan bize buranın dağın yamaçlarında olduğunu aktarmaktadır:

Bulut devşiren Zeus baba oldu ilkin Dardanos'a,
Dardanos kurdu Dardanie'i, o zamanlar kutsal İlyon yoktu,
Ölümlü insanların büyük kenti yoktu ovada,
Dardanoslular çok pınarlı İda'nın eteklerinde otururdu.
(XX; 215-218)

Benim saptamalarıma göre, Dardania Kurşunlu Tepe'den daha yüksek bir yerde olamazdı. Çünkü kentin, yaşayanlarını doyurabileceği verimli bir yerde kurulmuş olması gerekirdi. Bu nedenle sakinlerini zorlukla doyurabilen daha yüksekler-deki Obaköy veya Evciler gibi yerler Dardania olamazdı. Ayrıca Dardania kentinin Dardania'da yani Aineias'ın ülkesinde olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Strabon'a göre (XIII, 596) alan, dar olan dağ tarafından sınırlanmıştı ve güneyde Skepsis'e[38] kadar kuzeyde Likyalıların Zeleia'sına kadar uzanmaktaydı. Bu nedenle Kurşunlu Tepe'de önce Dardania kentinin kurulduğunu düşünüyorum. Çünkü Strabon da (XIII, 93) bu kentin yerini saptayamamıştı ve muhtemelen Dardania'dadır demekle yetinmiştir. Dahası Homeros'un aktardığına göre (XX; 215-218), Dardania sakinleri kentlerinden göç ederek İlion'u kurmuş ve onların terk ettikleri kente yerleşenler de burada Skepsis adını verdikleri kentlerini kurmuşlardı. Terk edilen kentin, Strabon'un aktardığına göre (XIII, 106), *"yüksek bir yerde olan ve her yerden görülen"* kentin Kurşunlu Tepe'de olduğunu düşünüyorum. Homeros'a göre Dardania, eski kralların payitahtı, Strabon'a göre ise eski Skepsis Aineias'ın payitahtıydı. İda yakınlarındaki

38 Bayramiç'in 10 km. kadar doğusunda günümüzde adı Kurşunlu.

Kebrene'nin[39] hemen yukarı kısmındaydı ve onları birbirinden Skamander ayırmaktaydı (XIII; 107). Strabon devamla, Skepsis sakinleri eski kentten 60 *stad* uzaklıkta, kendi zamanında var olan ve Demetrios'un doğum yeri olan kenti kurduklarını aktarmaktadır. Bayramiç ile Kurşunlu Tepe arasının iki saat sürdüğünü ve yaklaşık 60 *stad* mesafe olduğunu düşünürsek ve Bayramiç'ten çıplak gözle görülebilen bir mesafede antik kent kalıntısı bulunduğunu ve burada çok sayıda Skepsis sikkesine rastlandığını göz önüne alırsak, iki kentin adı geçen kentler olduğu sonucuna varabiliriz. Bayramiç, deniz seviyesinden 94,7 metre yükseklikte ve Menderes kıyısındadır. Fakat kötü yapıların olduğu, pis bir yerleşimdir; 620 ahşap hanenin olduğu Bayramiç'te 500 hane Türk, 120 hane Rum yaşamaktadır. Ayrıca burada 15 Yahudi aile yaşamaktadır. Buradaki kerpiç evlerin duvarlarında binlerce çömlek parçası görmek mümkün.

Kentin güneydoğusunda çok güzel bir çam ormanı yer almaktadır. Bayramiç'ten Çalıdağ'a doğru at sürdük. Oldukça iyi bir yoldan, 120 metre uzunluğunda, 40 metre genişliğinde olan ve az sayıda çam ağaçlarının yetiştiği kayalık üzerinde bulunan küçük Akropolis'e çıktım. En yüksek noktası deniz seviyesinden 544,4 metre, Akropolis'in hemen yamacındaki kentin yüksekliği ise 515,1 metredir. Hava sıcaklığı 14 dereceydi. Kayalara oyulmuş birkaç yapı kalıntısı ve 6 metre uzunluğunda, 5,5 metre genişliğinde ve 4 metre derinliğinde kayaya oyulan sarnıç dışında pek bir ize rastlanmıyordu. Ne bir yığıntıya ne de bir duvar kalıntısına rastladım. Hatta aşağıdaki kentte bile çok az yığıntı vardı. Ancak çok sayıda iyi işlenmiş taştan inşa edilmiş ev kalıntısına rastlamak mümkündü. İki İngiliz milinden fazla bir çevreyi kaplayan ve topografyaya göre inşa edilen duvar işçiliği Assos'takine çok benziyordu.

39 Bayramiç ilçe merkezinin 12 km. kadar güney-güneydoğusunda, Çaldağ Köyü yakınlarında.

Beş kapı ayırt edilebiliyordu. Aşağı kentin üst kısmında, dörtgen taşlarla inşa edilen büyük bir yapının temel kalıntısı vardı. Ayrıca işlenmemiş iri taşlardan duvarlar da bulunuyordu. Ancak bu taşlar, sadece sıradan bir dizi taş izlenimi uyandırdığı için ve terası tutması için istinat vazifesi gördüğünden bunları ***kiklopik*** duvar olarak nitelendiremeyiz. Genel kabul gördüğü şekliyle burası, büyük bir olasılıkla hakkında pek bilgimizin olmadığı Kebrene kentidir. Bu kentle ilgili bildiğimiz tek şey, Antigonos'un Kebrenelileri Aleksandreia Troas'ına yerleşmeye zorladığıdır. Kebrene kenti kalıntılarının bir kısmı, bugün Türklerin yaşadığı Çalıdağı Köyü içinde kalmıştır. Burada Skepsis ve Kebrene'ye ait çeşitli bronz sikkeler satın aldım. Kebrene sikkelerinin bir yüzünde Apollon, diğer yüzünde koçbaşı yer alıyordu.

Buradaki Türklerin açık yürekliliği, nezaketi ve sınır tanımayan konukseverlikleri beni çok duygulandırdı; o kadar yoksul olmalarına rağmen, bana ve adamlarıma yoğurt ve ekmek ikram ettiler ve üstüne üstlük tüm ısrarlarıma rağmen para almadılar.

Buradan, akşam saat 7:45'te ulaştığım Pınarbaşı'na doğru yola çıktım. Bu köy, Troya'daki Pınarbaşı Köyü'nden ayırt edilmek için Büyük Pınarbaşı olarak adlandırılmaktadır. Köyün deniz seviyesinden yüksekliği 147,3 metredir. Hava sıcaklığı, akşam 16, sabah 15 dereceydi. 80 Türk hanesinden oluşan köy, adını burada bulunan çok güzel üç pınardan almaktadır. Bu kaynaklar, iri taşlarla inşa edilen üç büyük su kemeri aracılığıyla bilinmeyen bir mesafeden buraya getirilmiştir. Bu sular, üç kemerli, dört sütunlu gözenekli taştan örülmüş bir yapıdan akmaktadır. Sular inşa edilen duvarla bir bent şeklini almıştır ve buradan dere şeklinde akmaya devam etmektedir. Derenin sonunda çok güzel bir çamaşırhane yer almaktadır. Dere çok büyük üç çınarın gölgesinde kalmaktadır. Bu ağaçlardan bir tanesinin gövde çevresi, topraktan

bir ayak yüksekte 13,1 metre gelmektedir. Kaynakların hemen güney tarafında 1,67 metre uzunluğunda, 84 santimetre genişliğinde eşiği olan muhtemelen tapınak olduğunu düşündüğüm büyük bir yapı kalıntısı vardır. Tapınağın cephesi olduğunu tahmin ettiğim duvarda heykel kabartmalı bir mermer blok yer alıyordu. 2,6 metre uzunluğunda ve 50 santimetre genişliğinde olan bir diğer mermer blok da bent duvarında vardı ve bunun üzerinde su dolduran kadın figürleri yer alıyordu. Birçok işlenmiş mermer parçası cami haziresinde mezar taşı olarak ve köprü yapımında kullanılmıştı. Bunlar da gösteriyor ki, Büyük Pınarbaşı, hiç de önemsiz olmayan bir antik kent üzerine kurulmuştur ve tahminime göre buradaki kent Aieneia olmalıdır.

Maalesef pek yığıntı göze çarpmadığı için, burada kazı yapmanın boşuna olacağını düşünüyorum.

X.

Büyük Pınarbaşı'ndan Dalyan Köyü'ne

BURADAN İne (Ezine) yönüne doğru yola çıktık ve üç saat sonra Karkari Deresi'ne ulaştık. İki saat sonra da Menderes kıyısında bulunan ve Çanakkale'den sonra bölgenin en hareketli ticaret merkezi olan Ezine'ye geldik.

Daha attan iner inmez, çevrem büyük bir kalabalık oluşturan sikke satıcıları tarafından sarılmıştı bile.

İlk teklif edilen sikke, bir yüzünde çift kafalı Zeus ve Hera kabartması olan ve diğer yüzünde çifte balta, baykuş ve üzüm salkımı bulunan ve üzerinde TENEΔIΩN yazan *Tenedos tetradrahmisi* oldu. Satıcı 20 Frank talep etti. Tam ben parayı ödemek üzereydim ki, satıcı diğerleri tarafından engellendi ve geri çekildi. Benim hiç pazarlığa kalkışmadan alıcı olduğumu gören adam, malının daha fazla para ettiğini düşünerek bu defa 40 Frank talep etti. Ben de hiç duraksamadan parayı ödedim ve sikkeyi aldım. Bu sikke en az 1.000 Frank değerindeydi. Birçok gümüş Roma sikkesini, III. Gordianus, Philippos ve Severus Alexander'e ait çok sayıda sikkeyi tanesi 1 Frank'tan satın aldım. Ayrıca Assos, Sisam, Bergama ve Nikaia'dan [İznik] çok sayıda sikke satın almıştım.[40*] Köylüler

40 Atina'ya döndüğümde değerli dostum olan Ulusal Sikke Müzesi Müdürü Bay A. Postolakkas tüm bu sikkeleri sınıflandırdığı için burada kendisine teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

sikkelerini satabilecekleri tek yer olarak Ezine'yi gördükleri için çevre köylerden herkes buraya sikke satmaya gelmektedir. Hatta Bayramiç'ten bile buraya gelenler vardır. Ezine, 150 hanesi Türk, geri kalanı Rum, Yahudi ve çok az sayıdaki Ermeni'den oluşan 250 hanelik bir yerleşimdir. Buradaki yığıntı derinliği çok azdır ve evlerin kerpiç duvarlarında sıklıkla çömlek parçalarına rastlanmaktadır. Bundan yola çıkarak burada da bir antik kent olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Calvert'le yaptığımız görüşmede burasının Skamandria olduğuna karar vermiştik. Zaten adından da belli olduğu üzere Skamandria'nın kıyısında yer almaktadır. Ayrıca çayın kıyısında Kurşunlu Tepe ve Bayramiç dışında antik kalıntı izine rastlamak mümkün değildir ki, bu yerlerin Dardania, Palaiskepsis ve daha sonra Skepsis olduğunu kanıtlamaya çalışmıştım. Yanı sıra şunu da belirtmek de yarar var; Skamandria kentini sadece Plinius'un anlatımından biliyoruz.

Ezine'den iki saat sonra, son zamanlarda yıldızı parlayan Kemanlı [Kemallı] Köyü'ne ulaştım. Hiç kuşku yok burası da antik kalıntı üzerine kurulmuş bir köydür. Çünkü tarla ve bahçelerde çok miktarda antik çömlek kalıntısına ve granit sütun parçalarına rastladık. Çeşmenin başında, eski büyük bir bazalttan lahit ve üç metre uzunluğunda kabartmalı granit bir blok vardı. Caminin merdivenlerinde de çok sayıda kabartmalı mermer parçaları ve içinde de mermer sütunlar bulunuyordu. Bir metre uzunluğunda ve 88 santimetre genişliğinde bir mermer blok üzerinde gördüğüm şu yazıtı kopyaladım:

LAVDIODRUS
MANICIFILNERONI
GERMANICO
VRSODALIAVGVSTA
SODALTITIOCOS
ORBANVS...EAN

ADRATVSPE...PIL
BMILITPRAEFCASTR
AVGVR-II-VIR-
TAMENTOPONI
IVSSIT

Caminin girişinde, tıpkı Atina'daki Bakûs tiyatrosunda olduğu gibi mermer bir koltuk yer alıyordu. Caminin içinde, bir pencerede lento olarak kullanılan ve üzerinde okunamayan Latince yazıt bulunan bir mermer parçası gördüm. Ayrıca mermerden bir sütun kaidesi de vardı.

Büyük bir olasılıkla bu köyün bulunduğu yerin, sakinleri Antigonos tarafından Alexandreia Troas kentine mecburi iskâna tabi tutulan Hamaksitos[41] kenti olduğunu düşünüyorum. Strabon'un (XIII; 114) bu konuda verdiği Hamaksitos ile İlion arasındaki mesafenin 200 *stad* olduğu ve Neandria'nın[42] aşağısında bulunduğu bilgisi gerçekle örtüşmektedir. Ben de, bu antik kentin Kemallı Köyü'nün hemen yakınında bulunan Çığrı Dağı'nda olduğunu söyleyen Calvert ile aynı görüşü paylaşıyorum.

Kemallı Köyü deniz seviyesinden 150,1 metre yüksekliktedir. Hava sıcaklığı 24 dereceydi. Buradan ayrılarak hemen yakınlarda bulunan Kocaali Ovası Köyü [Kocaali Köyü] çevresindeki kalıntıları görmeye gittim. Burada bitmiş halde ve her biri 11,5 metre uzunluğunda olan granit kayalıklardan işlenmiş 7 adet sütunla karşılaştım. Sütunların üst kısmındaki çapı 1,35 metre alt kısmındaki çapı ise 1,65 metreydi. Aleksandreia Troas için üretilmişe benziyordu. Çünkü buradaki sütunlar, Aleksandreia Troas kentinde kıyıda gördüğümüz üç

41 Ayvacık'a bağlı Külahlı/Gülpınar Köyü'nün batısındaki kıyıda, Göztepe mevkiinde antik kent.

42 Ezine'nin 20 km güneybatısındaki Çığrı / Kayacık Köyü yakınında Çığrı Dağı üzerinde antik kent.

sütunla ve 7 metre genişliğindeki yol üzerinde ve daha başka birçok yerde iyi durumda kalmış sütunlarla çok benzemektedir. Gördüğüm kadarıyla sütunlar çok iyi durumdaydı ve sadece bir kısmı toprak altında kalmıştı.

Yol üzerinde, bir kısmı granit bloklardan işlenmiş, geri kalan kısmıysa küçük taşlardan kireçle örülerek oluşturulmuş çok sayıda mezar vardı. Aleksandreia Troas kentinin duvarları Assos, Palaiskepsis ve Kebrene kenti duvarlarıyla aynı üsluptadır. Neandria kenti duvarları da aynı üslupta inşa edilmiştir. Duvarların iç ve dış kısmında büyük dörtgen ve kama şeklinde taşlar kullanılmıştır ve iki yüz arası küçük taşlarla doldurulmuştur. Bu teknik tarih boyunca Troya'da kullanılmış olan bir tekniktir. Alexandria Troas kentinin duvarlarının uzunluğu 6 İngiliz milinden daha fazladır ve düzenli aralıklarla ve iyi durumdaki burçlarla örülmüştür. Surlar içinde kalan bu devasa alanda çok sayıda kalıntı bulunmaktadır. Bundan 13 yıl önce denizden göründüğü kadarıyla, bu yapı kalıntıları meşe ağaçlarından daha yüksekti. Bu arada ağaçlar o kadar büyümüş ki, şimdi yapı kalıntılarını görmek mümkün olmamaktadır.

Kıyıdan 1 İngiliz mili içeride olan ve en büyük kalıntı olarak dikkat çeken, Bal Sarayı olarak adlandırılan kalıntı, jimnazyumla bağlantılı bir hamam olmalıdır diye düşünüyorum. Burada, şimdi çökmüş durumda olan büyük bir kemer bulunuyordu. Kemerin hemen arkasında, yaklaşık 100 metre uzunluğunda, 30 metre genişliğinde ve bina boyunca uzanan büyük bir hol yer alıyordu. Kemerin üzerinde yükseldiği ayaklar hâlâ yerindedir. Ortada mermerle tezyin edilmiş dörtgen şeklinde dört oda bulunmaktadır. Yapının kuzeydoğu köşesinde sukemeri kalıntıları dikkat çekmektedir. Hemen yakınlarda muhtemelen tapınak olan büyük bir yapının kalıntısı vardır. Kıyıda dalgakıranlarla oluşturulmuş iki bölme yer almaktadır.

Büyük İskender tarafından yeri seçilen kentin, Strabon'a göre (XIII; 95) adı Sigeion idi ve bu nedenle bana göre eski

bir yerleşimdi. Antigonos, kenti büyük bir olasılıkla Büyük İskender'den sonra kurmuş olmalıdır. Onun içindir ki kente Antigoneia adını vermiştir. Daha sonra bu isim Lysimachos tarafından Aleksandreia olarak değiştirilmiştir. Kent, Roma egemenliğinde parlamış ve Augustus zamanında buraya Roma kolonisi yerleşmiştir. Aziz Paulus bu kenti iki defa ziyaret etmiştir.[43*] Duvar ve yapı kalıntılarından yola çıkarak burada yığının çok fazla olmadığını 30 santimetre civarında olabileceğini tahmin ediyorum. Bazı noktalarda üç metreye kadar yığınların olabileceğini ve buralarda yapılacak kazıların güzel heykellerle ödüllendirileceğini tahmin ediyorum. Ama tarihöncesine ilişkin bir bulguya rastlanacağını düşünmüyorum.

Geceyi, Aleksandreia Troas kentinin kuzeyinde ve deniz kıyısında bulunan Dalyanköy'de geçirdim. 13 yıl önce burada sadece tek bir ev vardı. O zamandan bu yana burada kocaman bir köy oluşmuş. Belki ilerleyen yıllarda bir kente dönüşür.

Hiç kuşku yok ki Dalyanköy'ün bulunduğu yer, antik Akhaion kentinin olduğu yerdir. Köy Bozcaada'nın karşısındadır ve Strabon'un (XIII; 98, 103) verilerine harfiyen uymaktadır. Pınarların olduğu yerde, büyük çoğunluğu deniz kumu olan yığıntının 4-6 metre olduğunu tahmin ediyorum ve burada Akhaion kentinden başka önemli bir kent olmadığı için kazı yapmaya değmez diye düşünüyorum.

43 Havariyun Tarihi, 16.

XI.

Dalyanköy'den Çanakkale'ye

Buradan kuzeye doğru kıyı boyunca yol aldığım süre içinde, Türklerin Aleksandreia Troas'taki granit sütunlardan keserek top mermisi yaptıklarına tanık oldum. Geyikliköy, Homeros'un sözünü ettiği Aisyetes'in mezarı (II; 792, 793) olarak kabul edilen tümülüsün, aslında yanlış bir kabuldür, bulunduğu Ucek Tepe [Üvecik Tepe] üzerinden Hisarlık'a döndüm. Ancak benim 1879 yılında burada yaptığım araştırmalar sonunda burasının *kenotaphium*[44] olduğu anlaşılmıştır. İmparator Caracalla (İ.S. 211-216) can dostu Festus'u, Patroklos gibi bir dosta sahip olabilmek için öldürterek buraya gömmüştür. Böylece Akhilleus'un arkadaşına yaptığı davranışa özenmiştir. (Karş. *Ilios*, s. 732-739.) Araştırmalarım sırasında yaptığım kazı sonucu ortaya çıkan 30 metre uzunluğundaki tünel ve galeriler çok iyi durumda ortaya çıkarılmıştır. Fakat 14 metre derinliğinde açtığım çukuru sağlamlaştırmak için koydurduğum ahşap karkas köylüler tarafından alınmış olduğu için dörtgen çukurun bir kısmı çökmüş. Bu tümülüs doğu tarafında 25 metre yüksekliğindedir ve çapı en az 130 metredir.

Bu tümülüsün tepesinden, Troya Ovası'nda antik kentin kapladığı alan herhangi bir yere göre çok daha güzel seyredi-

44 Yaşadığı yerden uzakta ölen biri için, yaşadığı yerde yaptırılan içi boş, sembolik mezar.

lebilmektedir. Buradan bakıldığında bir zamanlar tiyatronun büyüklüğü göz önüne alınırsa, eskiden en az 70.000 kişinin yaşadığı, şimdi ise hiç kimsenin yaşamadığı İlion antik kenti ve kendinden önceki 6 kentin üzerinde yükseldiği, Akropolis ve aynı zamanda da kutsal yer olarak tapınak amacıyla kullanılan yapay Hisarlık Tepesi gözler önünde uzanmaktadır. Hisarlık ile aynı yönde bulunan Simoeis Ovası'nda Hellespontos'un yüksek kıyılarında, yukarıda sözünü ettiğim Ophryneion antik kentinin kalıntıları yer almaktadır. Buranın hemen kuzeyinde ovanın tam ortasında, sadece birkaç kulübenin bulunduğu, sürekli yaşanmayan, sadece hasat zamanında yerleşim yeri olarak kullanılan ve Strabon'un (XIII, 100) Polion kenti olarak aktardığı ve sonra Polisma olarak adlandırılan Kumköy yer almaktadır. Kulübelerin arasında kent surlarının bir kısmı, granit sütun kalıntıları görülmekte ve her yerde Helenistik çömlek parçalarına rastlanmaktadır. Aynı yönün daha kuzeyinde antik dönem yazarlarının sözünü ettiği[45] ve Plinius zamanında varlığını sürdüren Rhoeteion[46] antik kenti kalıntılarının yer aldığı Cap Rhoeteion yer almaktadır (Karş. *Ilios,* s. 725-727). Bu kentin üzerinde bulunduğu dağın alçak bir uzantısında, önce İmparator Hadrianus tarafından inşa edilen ve daha sonra ilk mezarı 600 metre daha kuzeyde, Hellespontos kıyısında, küçük bir mezar olarak saptanan Aias Tümülüsü yer almaktadır (*Ilios*, s. 700). Bu mezarın batısı, doğusu ve güneyinde Strabon'un hiç bahsetmediği, Plinius (V. 33) tarafından söz edilmesine karşılık, kendi zamanında artık varlığını sürdürmediğini öğrendiğimiz Aianteion[47] kentinin kalıntıları bulunmaktadır.

Kuzeyde, denize uzanan bir kara parçası üzerinde, bugün virane kalesiyle Kumkale Köyü'nün bulunduğu yerde, muhteme-

45 Herodot, VII, 43; Skylaks, s. 35; Stephan Byzant, s. 577; Mela, 18, 5; Plinius, H. N., V, 33; Thukydides, IV, 52; VIII, 101.

46 İntepe yakınlarında Harapkale mevkiinde antik kent.

47 İntepe yakınlarında Tektop Burnu üzerinde antik kent.

len Herodot (V; 94) ve Strabon (XIII, 98, 103) tarafından sözü edilen ve Plinius'un da bahsettiği, ancak artık varlığını sürdürmediğini öğrendiğimiz Akhilleion antik kenti bulunmaktaydı. Biraz daha kuzeyde, birisi antik dönem boyunca Akhilleus'un, diğeri Patroklos'un mezarı olarak kabul gören iki tümülüs yer almaktadır. (Karş. *Ilios*, s. 700, 727-729) Biraz daha kuzeyde, çok sayıda rüzgâr değirmeniyle Yenişehir Köyü'nün bulunduğu yerde, Cap Sigeion'da, klasik yazarlar tarafından sözü edilen ve Strabon zamanında artık varlığını sürdürmeyen, komşu kent Akhilleion ile uzun yıllar savaşan ve zenginliğine bağlı olarak Kral Antiokhos[48*] adına Atina'daki tapınağa som altından binicisiyle at heykeli armağan eden Sigeion kenti bulunmaktaydı (Karş. *Ilios*, s. 704). Buradan güney yönünde gözle görülebilir bir uzaklıkta kıyıda, Sigeion kentinden çeyrek Alman mili mesafede, kent surlarının hâlâ varlığını sürdürdüğü, fakat adını bilmediğimiz bir antik kent kalıntısı vardır. Buradan çeyrek Alman mili güneyde Hagios Demetrios Tepe olarak anılan yerde muhtemelen Demeter adına yapılan tapınağın ve kent yerleşiminin izlerine rastlanmaktadır. Daha güneyde Yeniköy'ün bulunduğu yerde, muhtemelen Plinius tarafından sözü edilen Oppidum Nea kenti bulunmaktadır. Biraz daha güneyde, işçilikle düzleştirilen kayalığın doğusu ve kuzeyinde, tarafımdan kazı çalışması yapılan Besika Tepe olarak adlandırılan ve muhtemelen tarih öncesine ait bir kent olduğunu tahmin ettiğim yer bulunmaktadır. Kazı sırasında çok büyük ilginç çömlek parçaları bulmuştum (*Ilios*, s. 740, 741). Düz alanın güneyinde dik bir yükseklikte Pınarbaşı Köyü yer almakta, köyün hemen arka tarafında yüzyıl boyunca yanlış olarak Homeros'un Troya'sı olarak kabul gören Makedon döneminden bir kent kalıntısı bulunmaktadır. Fakat benim Hisarlık'taki keşfim sonrasında insanların bu yanlıştan vazgeçtiği

48 Mela, I, 18, 3; Plinius, H. N., V, 33.; Serv. Ad Aen, II, 312; Herodot, V, 65, 94; Thukydides, VIII, 101.; Strabon, XIII, 595, 603; Ptol. V, 23; Stephan Byzant, s. 597; Hekataios, s. 208; Skylaks, s. 36.

anlaşılmaktadır. Ben bu kalıntının Gergis[49] olduğu kanısındayım. Bu kalıntının karşısında, Menderes'in doğusundaki kayalıklarda, sur kalıntılarının varlığını koruduğu muhtemelen tarih öncesine ait bir kent kalıntısı vardır. Bu kentin kuzeyinde Batak denen yerde, Thymbrios Çayı'nın kıyısında, Sayın Calvert ile birlikte yaptığımız kazı sırasında büyük bir kısmı insan eliyle oluşturulan Hanai Tepe'de tarih öncesi bir kent kalıntısına daha rastladık (*Ilios*, s. 782-797). Bu kalıntının doğusunda Homeros tarafından sözü edilen (X; 430), Thymbra Apollonu'nun tapınağının bulunduğu ve klasik dönemin geç zamanlarına kadar parlaklığını sürdüren Thymbra kenti bulunmaktadır.

Nihayet bu burnun kuzeyinde, Thymbra'ya 1.000 adım kadar mesafedeki eski yerleşimden söz etmem gerekiyor; Strabon (XIII, 95) tarafından "Ilier Köyü" olarak adlandırılan bu yerleşim, yine onun tarafından Skepsisli Demetrios'un teorisine bağlı kalınarak Homeros Troyası ile aynı yer olarak kabul edilmiştir.

Kalıntıları, İlion kent kalıntılarının güneyinde Klasik dönem Hisarlık'ta bulunan tarih öncesi döneme ait beş kent ve Lidya kenti, ayrıca yukarıda sözü edilen üç tarihöncesi kent (Besika Tepesi, Menderes'in sağ kıyısında Pınarbaşı'nın karşısında ve Hanay Tepe) dışarıda tutulacak olursa, 14 kilometre uzunluğunda ve 6 kilometre genişliğindeki Troya Ovası'nda bir zamanlar iki köy ve on bir parlak kent bulunmaktaydı ve bu kentlerden beşi (İlion, Ophryneion, Rhoeteion, Gergis ve Sigeion) sikke kesme hakkına sahipti. Bu alanda iki köyün ve on bir kentin olduğunu, bu kentlerden en büyüğünde yaklaşık 70.000 kişinin yaşadığını göz önüne alacak olursak, bu nüfusun iaşesinin nasıl sağlandığını, günümüzde burada sadece yedi yoksul köyün nasıl ihtiyaç içinde yaşadığını da dikkate alarak düşünmek gerekiyor. Ancak gerçek şudur ki, antik

49 Bayramiç'in 14 km. kuzeyinde Karıncalı Köyü yakınlarında, Asartepe mevkiinde.

kentlerde inşa edilen mermer tapınak ve resmi yapıların kalıntıları, bu kentlerdeki nüfus ve zenginlikleri göstermektedir. Özellikle İlion kentinin bu tür çok sayıda yapıyla bezenmiş olması gerekir.

Troya Ovası'nın eski sakinlerinin bu zenginliğini onların çalışkanlığından başka bir şeyle açıklamak mümkün değildir. Büyük bir olasılıkla yakınlarda bulunan ve Homeros (II, 856, 857) ve Strabon (XIII, 87, 102, 106, 111) tarafından da aktarılan altın, gümüş ve bakır madenlerini işlemiş olmalılar. Çalışkanlıklarını o kadar ileri boyuta götürmüşlerdir ki, bataklık olan Troya Ovası'nı kurutarak bugüne ulaşan tarla ve bahçelere dönüştürmüşlerdir (Herodot, VII, 43). İlion özelinde ise burada bulunan ve Klasik dönem için vazgeçilmez hac yeri olarak kabul gören İlion Athene'si bu zenginlikte önemli etken olmuştur.

Bir barbar olan Kserkses bile bu tapınağın kutsallığını duymuş, Herodot'un anlattığına göre ovadan geçerken (İS 480) huzura çıkmış ve tanrıça için 1.000 öküz kurban etmiştir.[50*] Helenlerin tektanrılı inanca geçmesinden ve paganlığın yasaklanmasından sonra da burasının bir süre daha önemini koruduğunu görüyoruz. Bunu, özellikle İS 354 veya 355'te İlion kentini ziyaret eden İmparator Iulianus'un (İS 361-363) mektubundan anlıyoruz (*Ilios*, s. 206, 209). Berlin'deki rehberlerin turistlere kentin görmeye değer yerlerini göstermelerine benzer şekilde, imparatora da İlion kentinin ilgi çekici yerleri teklif edildiğinde o, Pegasios adında, görünüşe göre Hıristiyan papazı olmuş ama aslında kutsal İlion Athene'sini korumaktan başka amacı olmayan şahsı görmeyi tercih etmişti.

Üvecik Tepe Tümülüsü, Yeniköy ve Yenişehir üzerinden Hisarlık'a ve oradan Çanakkale'ye geçerek Atina'ya döndüm.

50 İS 324, 326 ve 341 yıllarında çıkarılan buyruklarla.

Zorluklarla dolu olsa da, yaptığım yolculuğun sonuçlarından memnun kalmıştım. Hisarlık'ta 14 metre derinlikteki tarih öncesi kalıntılar ve Stratum'da iki metre daha derinde Helenistik kalıntılar bulunurken, Hellespontos'tan Edremit Körfezi'ne kadar olan bölgede, İda Dağı'ndaki Kurşunlu Tepe ayrı tutulacak olursa, tarihöncesine ait tek bir kalıntı olmadığını anladım; belki değerli Amerikalı bilim adamları tarafından kazılan Assos ve hatta bazı yerlerde yığıntı derinliği üç metreyi bulan Antandros ve Aleksandreia Troas da bunun dışında tutulabilir.

Bu metinde yer alan ve benim barometre ve termometre aracılığıyla yaptığım gözlemler ve elde ettiğim sonuçlar, ünlü astronom ve Atina Rasathane Müdürü Dr. Julius Schmidt tarafından hesaplandı. Kendisine teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmalarını Atina'da sürdüren Prof. Ernst Ziller ve ekteki Troya haritasını yapma inceliğini gösteren Berlin Prusya Kraliyet Topografya Merkezi'nde haritacı olarak görev yapan Sayın Carl Heise'ye teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Sayın Dr. Julius Schmidt tarafından tashih edilen sıcak su ölçümleri şöyledir:

14 Mayıs: Ilıca Hamam- Aleksandreia Troas; 53,3 derece. Erkekler tarafıysa daha sıcaktı ve ancak 62 dereceye kadar olan bir termometreyle ölçüldü.

15 Mayıs: Tuzla; 60,5 derece. Bir diğeri 39,8 derece; diğer kaynaklar kaynar derecede.

17 Mayıs: Asos'ta deniz kıyısındaki kükürtlü sudan alınan sıcaklık 15,8 derece.

18 Mayıs: Ilıca Hamam: 52,51 derece.

18 Mayıs: Ilıca Hamam: Çamurdan alınan sıcaklık 37,3 derece.

20 Mayıs: İda'da deniz seviyesinden 1490 metre yüksekliktekı kaynaktan alınan sıcaklık 5,8 derece.

Okuyucunun daha rahat izleyebilmesi amacıyla Sayın Dr. Schmidt'in hazırladığı tabloda yükseklikleri tekrar vermeyi uygun gördüm.

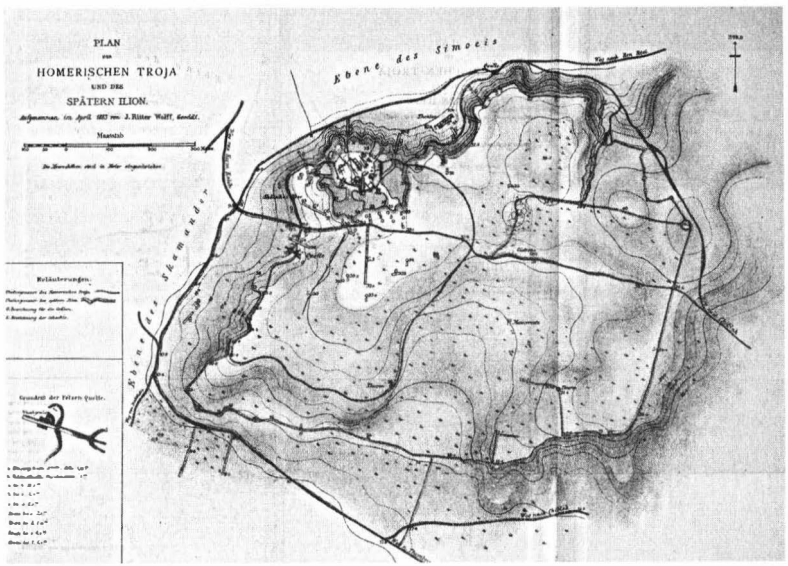
EKLER

Schliemann, Hisarlik'ta

b
a

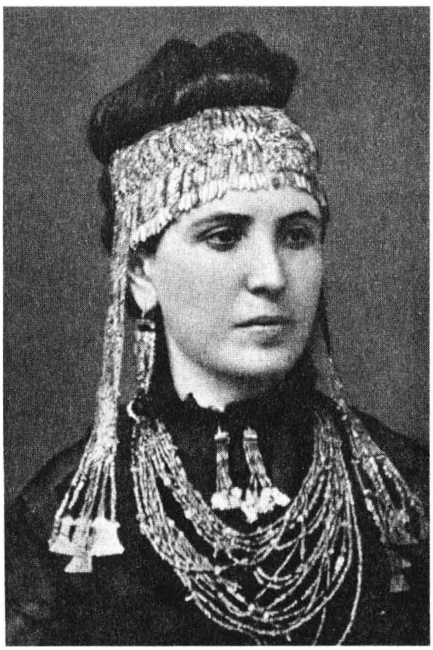
Schliemann Troya'da

PLAN
DES
HOMERISCHEN TROJA
UND DES
SPÄTERN ILION.
Maasstab
Ebene des Simois
Ebene des Skamander
Erläuterungen.
Grundriss der Felsen-Quelle.

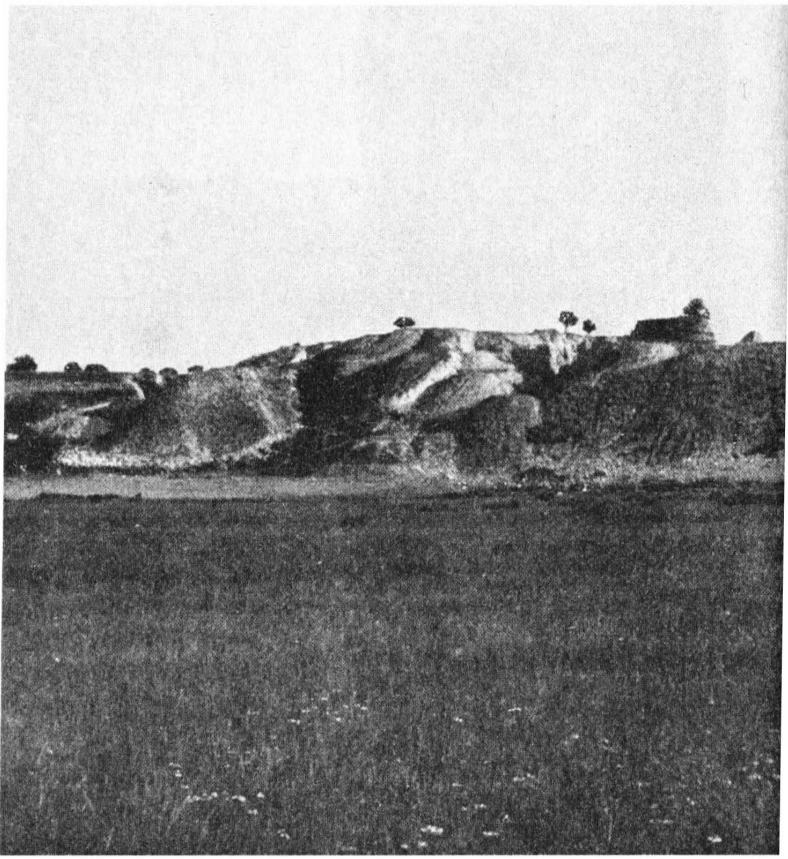
Troya

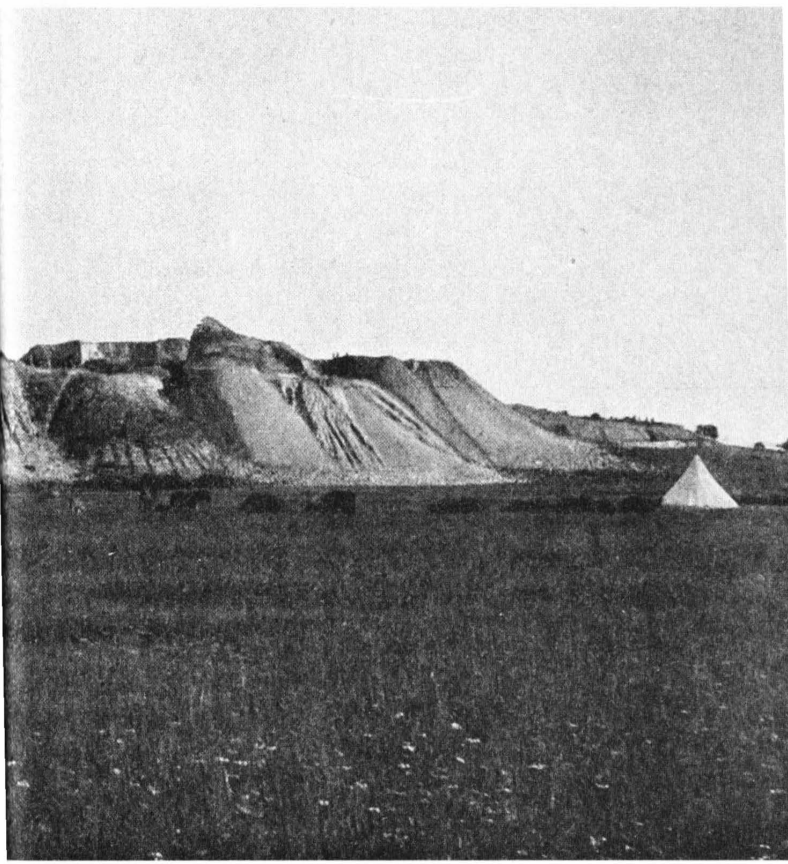

Schliemann

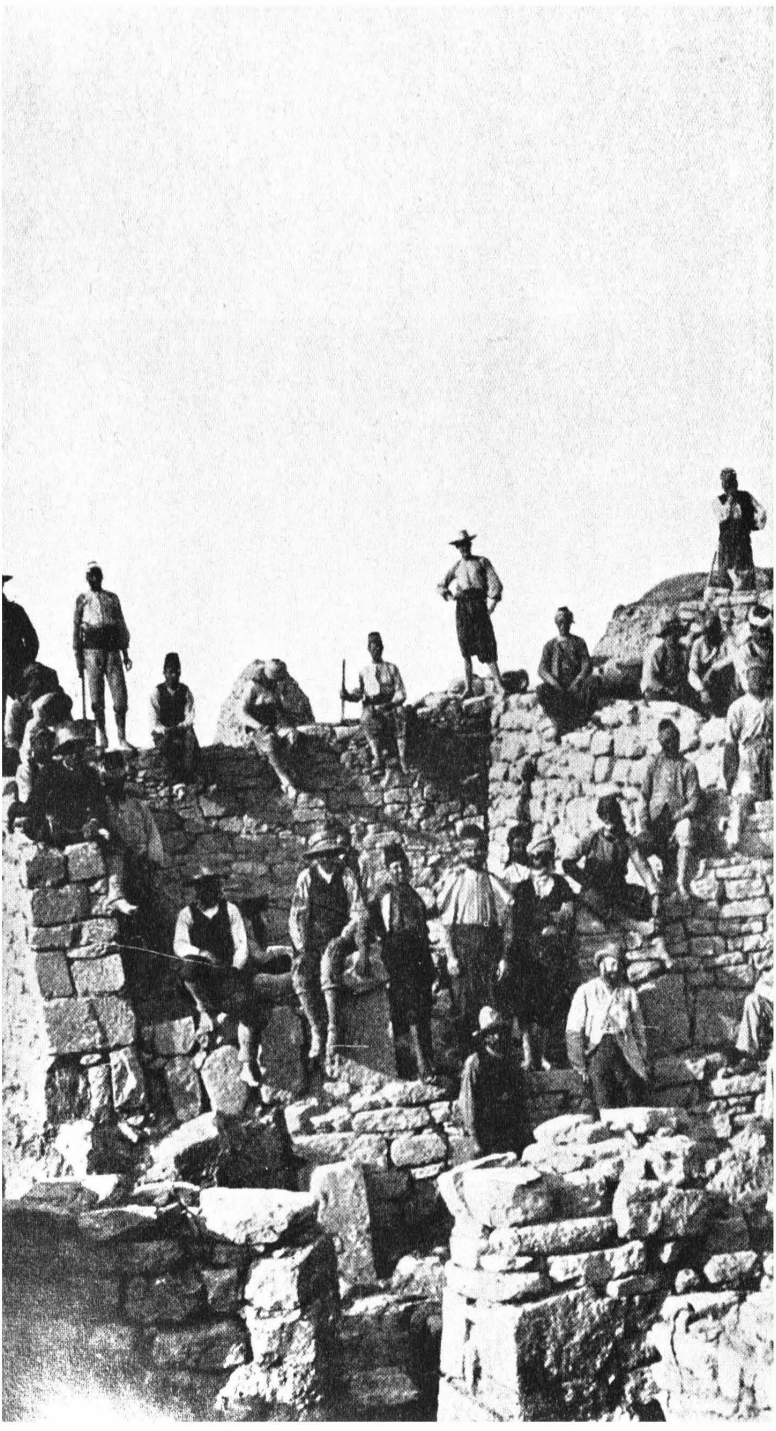

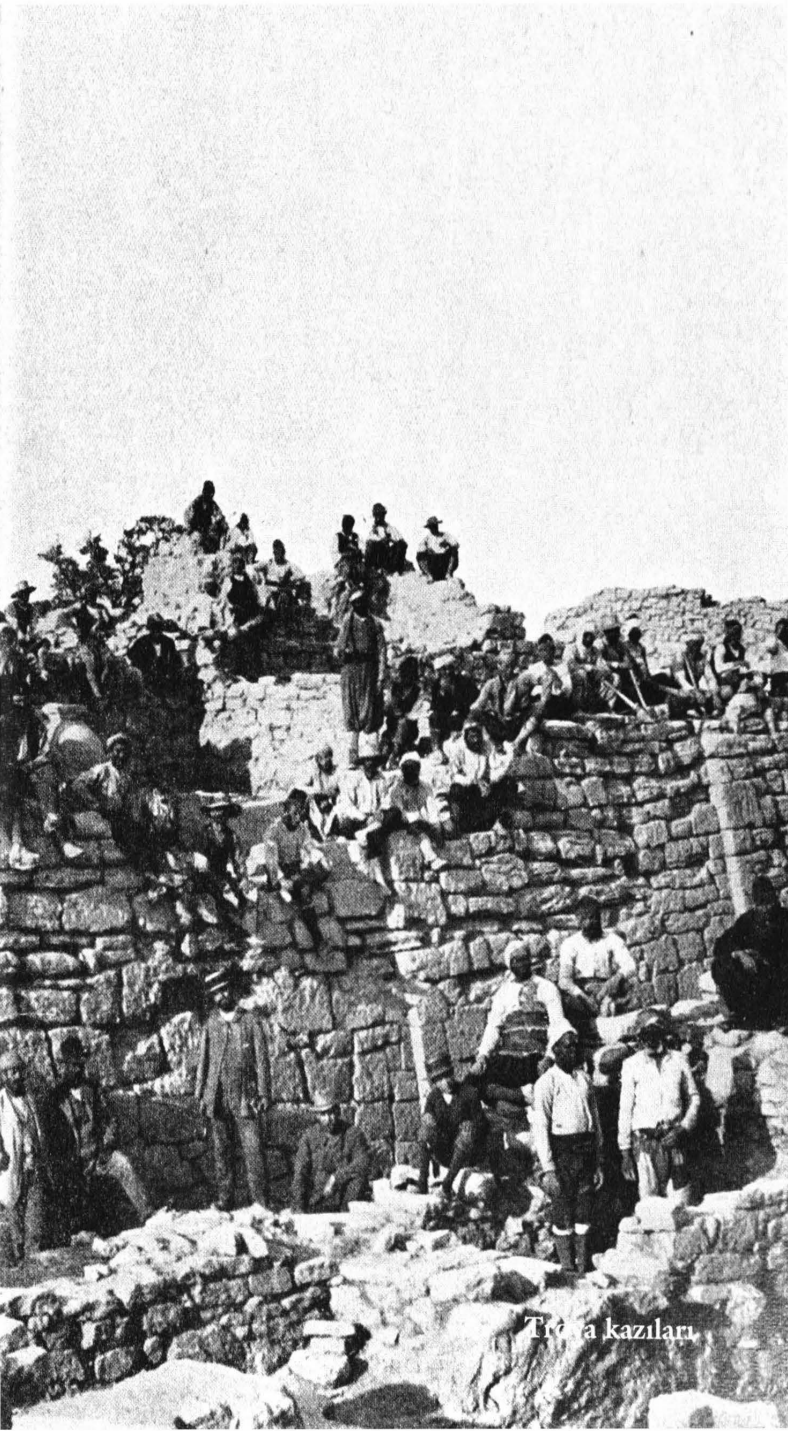
Schliemann'ın karısı
Sofia Troya
hazineleriyle

Troya

Troya kazıları.

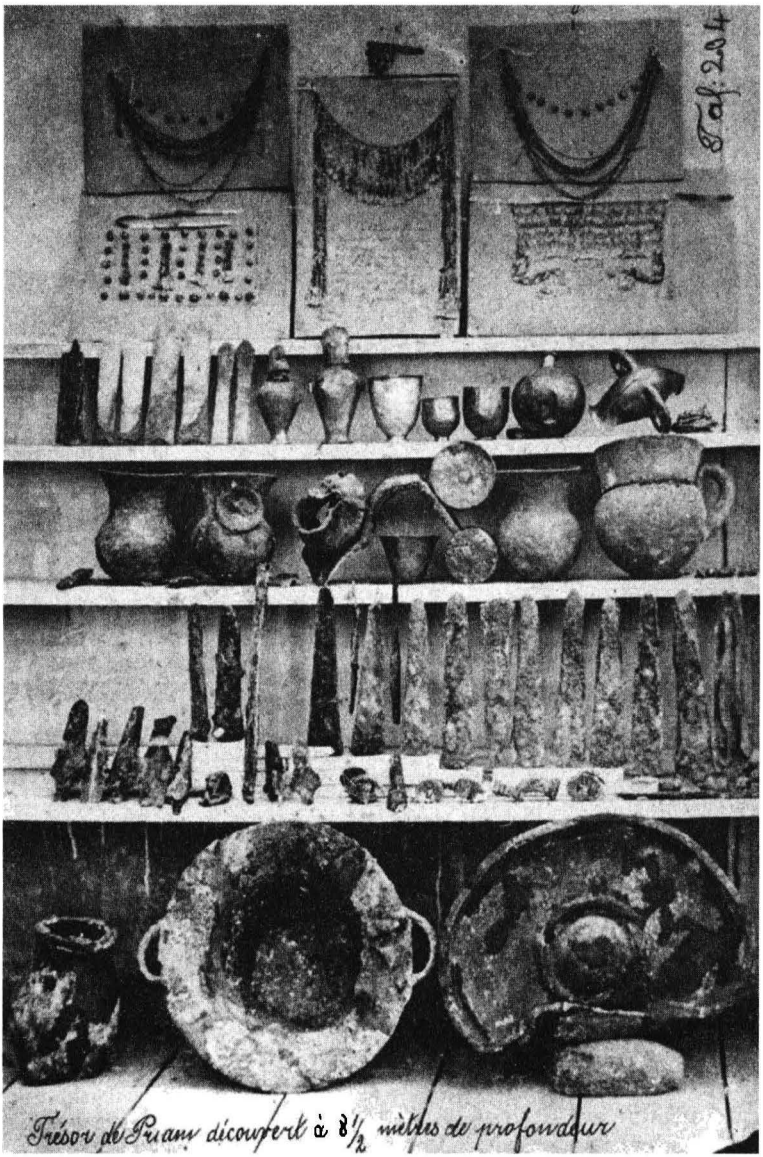

Troya kazıları

Troya kazıları

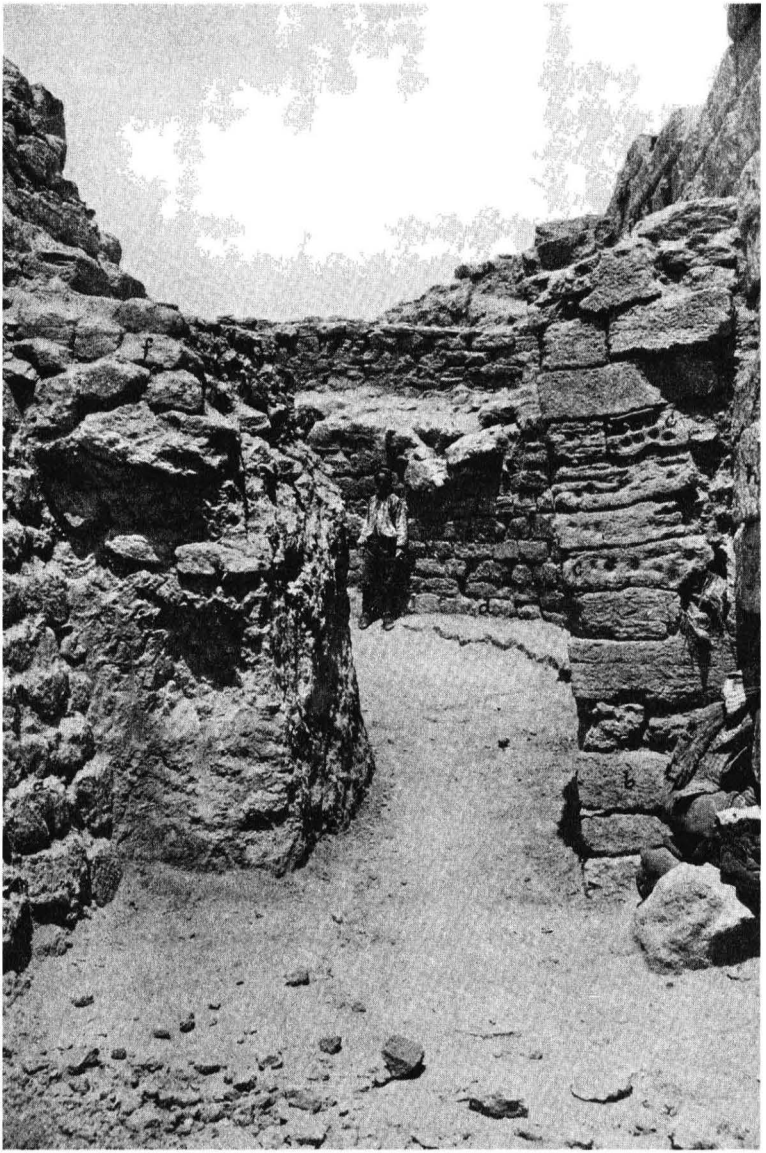

Schliemann'ın Troya kazısından çıkarttıklarından

c
c
e
b
a

Troya kazıları

Troya kazıları

Troya kazıları

a
n
b
b

Troya kazıları

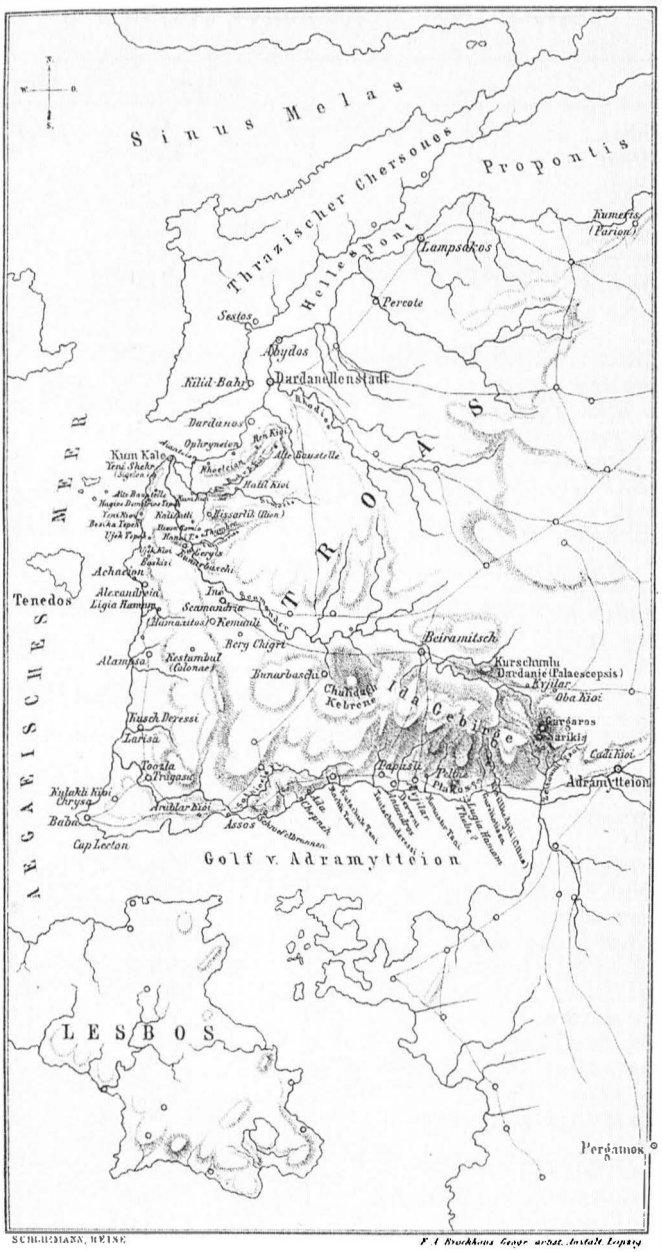

Troya kazıları

Troya kazıları

KARTE DER TROAS.

SCHLIEMANN, REISE

F. A. Brockhaus Geogr. artist. Anstalt Leipzig

Troas Haritası

Schliemann Tarafından Toisen[51] ve Metre Olarak Ölçülen Deniz Seviyesinden Yükseklikler

	Toisen	Metre
Erenköy	96,5	188,2
Üvecikköy	44,45	86,6
Bozkızı	24	46,8
Geyikliköy (iki ölçüm)	16,7	32,5
Ihcahamam	11,9	23,2
Kestanbul (iki ölçüm)	95,1	185,4
Tavaklıköy	122,6	239
Kuşderesi	28,9	56,3
Tuzla	33,3	64,2
Kulaklı, Chrysa'daki Apollon Tapınağı	13,9	27,1
Kulaklı, zirve	75,9	147,9
Babaköy, kale (iki ölçüm)	19,5	38
Baba Burnu	140,6	274
Baba Burnu, zirve	182,5	355,7
Bademli Köyü	153,1	298,4
Koyunevi	146,8	286,1
Araplar Köyü	142,5	277,7
Assos, zirve	119,4	232,7
Altınoluk (iki ölçüm)	63,2	123,2
Altınoluk, Ceneviz Kalesi	83,5	162,8
Devrent, tahmini	5	10
Avcılar	144,2	74
Edremit (iki ölçüm)	12,7	6,5
Kadıköy	16,2	31,6
Zilenliköy	29,5	57,5
Türkmen Çeşmesi	391,5	763,1
İda'daki İlk Taş Kapı	670,3	1306,5
İda'daki İkinci Taş Kapı	672,5	1310,8
Obaköy	208,5	406,4
Eviciler (üç ölçüm)	106,7	208
Atschikur Kaynağı	430,6	839,2
Zirvenin Yamacı	764,9	1490,8
En yüksek Eğri çam ağacı	861,2	1678,5
İlk kar (20 Mayıs)	868,2	1692,2
Sarıkız Zirvesi	906,5	1766,8
Gargaros Zirvesi	907,8	1769,3
Mermer Sunak Parçası	889,5	1733,7
Kurşunlu Zirvesi	176,9	344,8
Kurşunluköy	125,1	243,8
Kurşunlu'daki Menderes Ovası	59,2	115,4
Bayramiç	48,6	94,7
Çalıdağ (Kebrene)	279,3	544,4
Çalıdağ, Akropolis kayalığının eteği	264,3	515,1
Büyük Pınarbaşı (iki ölçüm	75,6	147,3
Kemallı Köyü	150,1	77

51 Toisen: 1949 m. uzunluğunda eski bir ölçü birimi.

Dr. Julius Schmidt'in eki
Troya Bölgesinde Yükseklik Ölçümleri

Mayıs 1864'te tarafımdan yapılan barometrik ölçüm sonuçları, "Puplications de l'Observatoire d'Athènes" adlı kitabımın 3. cilt, 1. defter, sayfa 33'te yayınlanmıştır. Adı geçen yerde ölçüm elemanları ve yöntemleri üzerine ayrıntılı bilgi verilmiştir. Aşağıdaki tabloda deniz seviyesi yükseklikleri Toisen ve Paris Ayağı olarak gösterilmiştir. A'nın anlamı,

Bourdon'un metal barometresi; B'nin anlamı, Capeller'in civalı barometresidir. 1864 yılında Pınarbaşı yakınlarındaki Balidağ (Çalıdağ?) Konsolos von Hahn ve benim tarafımdan Antik Troya olarak değerlendirildiğinden isimlendirmede de bu kabulün etkisi olmuştur. Ancak Dr. Schliemann'ın bugün isimlendirmelerinde herhangi bir karışıklığa yol açmamak için bundan imtina ediyorum. Birçok önemsiz lokalizasyon göz ardı edilmiştir.

Sıra		Toisen	Paris Ayağı	Gözlem	Gün
1	Erenköy'ün kuzeydoğusundaki kaynak	86,30	518	2 A	2
2	Erenköy'ün doğu yakası	94,80	569	2 A	2
3	Erenköy'de Dr. Calvert'in evi	86,97	522	1 B	1
4	"Str. Elias'ın evi	99,00	594	2 B	1
5	Halileli, Dümrek Ovası	24,39	146	1 A	1
6	Dümrek Geçidi	21,70	130	1 A	1
7	Çıplak, cami	25,84	155	1 A	1
8	Çıplak, mezarlığın güneyi	27,50	165	1 A	1
9	Erenköy-Atçıköy arası	54,60	328	1 A	1
10	Atçıköy, oturma odası	20,83	125	5 B	2
11	Atçıköy, kuzeydoğu yakını	27,07	162	1 B	1
12	Thymbrios Ovası, Ali Bey değirmeninin batısındaki bazalt tepe	55,67	340	2 B	1
13	Ali Bey değirmeni	35,36	212	1 A	1
14	Kamara, büyük kemerin üst kısmı	62,74	376	1 B	1
15	Kamara, Thymbrios'un aşağısında	50,57	303	1 B	1
16	Thymbrios, Ali Bey değirmeninden iki dakika aşağıda	32,63	196	2 B	1
17	Bazalt tepenin güneyindeki geçit	15,99	96	2 B	1
18	Hanay Tepe'nin güney yamacındaki tepe geçit	13,02	78	2 B	1
19	Thymbrios'un Menderes'teki Boğazı	19	10	tahmini	
20	Hanay Tepe, zirve	22,10	133	2 B	1
21	Hanay Tepe, kuzey eteği	16,27	98	1 B	1
22	Duden Bataklığı	11,30	68	1 B	1
23	Menderes, Çalıdağ'ın doğusu	12,00	72	2 B	2
24	" Pınarbaşı'nın doğusundaki ana geçit	10,47	63	4 B	2
25	Menderes, Pınarbaşı kuzeyi	9,12	55	1 B	1
26	Menderes, ovada	10,61	64	1 B	1
27	Hisarlık, Çalıdağ'ın doğusu	85,25	511	3 B	1
28	"Çalıdağ'ın kuzey eteği	12,48	75	2 B	1
29	Garlık, Pınarbaşı'nın kuzeyinde tepe	15,17	91	1 B	1
30	"ovada	9,77	59	1 B	1
31	"kuzeyindeki yol	11,17	67	1 B	1
32	Meşelik tepenin kuzeyindeki patika	10,78	65	1 B	1
33	Kuzeydeki ilk zirve	14,79	89	1 B	1
34	Hamam denen yer	10,01	60	1 B	1
35	Garlık'ın batısındaki çeşme	8,85	53	1 B	1
36	Pınarbaşı'nın doğusundaki kaynak	13,54	81	1 A	1
37	Meşelik tepe, kitabenin olduğu yer	38,01	228	1 B, 4 A	4
38	" kuzeyindeki meşelik plato	25,18	151	1 A	1
39	Aynı yerdeki taş ocağı	32,06	192	1 B, 4 A	3
40	Taş ocağının batısındaki bazalt tepe	33,37	200	2 B	2
41	Pınarbaşı'nın doğusundaki ikinci tepe	28,88	173	3 A	3

42	Menderes'e bakan yüzdeki bazalt sırt	29,40	176	2 A	1
43	Köyün güneyindeki bazalt yükseklik	36,13	217	1 B, 1 A	2
44	Pınarbaşı, Molla Mehmet'in doğudaki evinin üst katı	26,41	158	6 B	4
45	Pınarbaşı, cami	18,36	110	2 B	2
46	" 44 numaranın kuzeyindeki tepe	26,22	157	1 B	1
47	" ova yakınındaki kuzey tepesi	22,64	136	1 B	1
48	Çalıdağ, kuzeybatı zirvesi	50,77	305	3 A	3
49	" Hektor Tepesi, zirve	71,61	430	4 B	4
50	" Calvert Tepesi	74,26	446	21 B	13
51	" güneydeki Tümülüs	72,50	435	tahmini	
52	" Trachila, kayalık bent	73,61	442	3 A	3
53	" batıdaki ana zirve	78,70	472	50 B	13
54	" Mauduit Platosu	76,93	462	3 B, 2 A	5
55	" ilk büyük kayalık	61,32	368	2 B, 1 A	3
56	" hemen kuzeyindeki kayalık	57,13	343	1 B	1
57	" ilerideki alçak kayalık	55,10	331	1 B	1
58	" diğer alçak kayalık	40,99	246	1 B, 1 A	2
59	" zirvenin GD'ki kayalık	76,46	459	1 A	1
60	" kazı yapılan kalenin kuzey eteği	70,52	423	1 B	1
61	" Trachila'nın güneybatısındaki diyagonal kayalık	57,88	347	1 B	1
62	" sivri tepe	53,48	321	1 B	1
63	Pınarbaşı, ilk kaynağın batısı	9,19	55	5 B	4
64	" kireçtaşı tepesinin güneyi	29,04	174	1 B	1
65	" tepenin zirvesi	38	228	tahmin	
66	" batıdaki son kaynak	9,21	55	3 B	2
67	" bataklıktaki ilk küçük tepe	10,62	64	1 A	1
68	" yoldan sağa, batıdaki tepe	15,69	94	1 B	1
69	" bataklıktaki yol	5,98	36	1 B	1
70	Üvecik Tepe öncesi son tepe	12,50	75	1 B	1
71	" " zirve	47,53	285	3 B	1
72	" " kuzey eteği	38,20	229	4 B	1
73	Yerkesi	13,98	84	1 B	1
74	Bezika değirmeni	0,67	4	2 B	1
75	" " kuzeybatısı, meşelik	4,55	27	1 B	1
76	Neo Chori'nin güneydoğusundaki bataklık, mezarların yakını	3,00	18	1 B	1
77	Neo Chori, yeni kahvehane doğusu	19,74	118	2 B	1
78	" " Ayayorgi'deki çeşme	11,09	66	1 B	1
79	Hagios Demetrios tepesindeki kanal	9,89	59	1 B	1
80	Yukarıdaki yerin kuzeybatı kıyısı	13,00	78	1 B	1
81	Lisgar Bataklığı, güney kıyısı	5,79	35	1 B	1

"Troya'ya çok sık gittim ve beş yıl içinde aylarca süren kazılar yaptım. Buna rağmen buralara her gidişim yeni bir heyecana yol açıyor. Çünkü Troya coğrafyasının sihirli havası burada her yerde hâkimdir; her dağ, her vadi, her nehir, deniz ve Hellespontos burada Homeros'u ve İlyada'yı solumaktadır. Ancak bu seferki yolculuğum bambaşka bir ilgiden kaynaklanıyordu; amacım, bu çevrede Hisarlık dışında arkeolojik kazı yapmaya uygun kalıntılar olup olmadığını saptamaktı."

Kimileri için arkeolojinin babası olarak kabul edilen Heinrich Schliemann'ın Troya'yı keşfi, 19. yüzyılın en büyük arkeolojik keşiflerinden biri oldu. 14'ünde bakkal çırağı, 19'unda Venezuela'ya giden bir gemide miço, 30'unda milyoner olan Schliemann, Troya'ya ömrünü adadı.

Schliemann, Troya kazısının ilk aşamasını tamamladıktan sonra Troas'ın diğer antik yerleşimlerinde kazı yapılabilecek yerleri saptamak istiyordu. *Troas'ta Yolculuk*, Homeros'un dünyasında yapılan adım adım yolculuğun öyküsüdür.

THG
088972
CLO

internetsatış:
www.saykitap.com
10 TL
ISBN 978-605-02-0379-0
9 786050 203790
SAY YAYINLARI